

Univerzita Palackého v Olomouci

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových studií

Fenomén missing women na indickém venkově

Diplomová práce

Autor: Bc. Ondřej Vítů

Vedoucí práce: RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.

Olomouc 2013

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a na základě literatury a pramenů uvedených v Seznamu použité literatury.

V Olomouci, dne 29. Května 2013

.....

Bc. Ondřej Vítů

Poděkování:

Rád bych poděkoval vedoucímu práce RNDr. Miloši Fňukalovi, Ph.D. za poskytnutí cenných rad a pomoc při vypracování práce.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá fenoménem missing women na indickém venkově. Cílem práce je analyzovat sociální, kulturní, ekonomické i demografické příčiny deficitu žen v Indii a popsat rozdíly ve výskytu fenoménu v různých geografických oblastech i u odlišných sociálních skupin. Kromě toho jsou v práci popsány také důsledky, jimiž se nevyrovnaný poměr mezi počtem žen a mužů v Indii projevuje, a reakce politiků i nevládních organizací, které by měly směřovat k řešení problému a jeho důsledků.

Klíčová slova: Missing women, Indie, indický venkov, poměr pohlaví, pohlavně selektivní technologie, pohlavní selekce, potraty, deficit žen, pokles plodnosti, patrilinearita, patrilokalita, věno

Abstract

Thesis deals with the phenomenon of missing women in rural India. The thesis aims to analyze social, cultural, economic and demographic causes of deficit of women in India and to describe differences in the occurrence of the phenomenon. The thesis also describes the consequences of unbalanced sex ratio and reactions of politicians and non-governmental organizations that should seek to resolve the problem and its consequences.

Keywords: Missing women, India, rural India, sex ratio, sex selective technologies, sex selection, abortion, fertility decline, patrilinearity, patrilocality, dowry

Obsah

1. Úvod	9
2. Cíle práce.....	11
3. Metodika práce	12
4. Obecná charakteristika fenoménu missing women.....	13
5. Postavení ženy v Indii.....	17
6. Patrilinearita a patrilokalita	20
7. Tradiční metody	26
8. Pokles plodnosti	37
9. Územní a sociální diferenciace jevu	43
10. Důsledky deficitu žen v Indii	56
11. Role státních institucí a nevládních organizací ve snaze o eradikaci jevu	64
12. Možnosti budoucího vývoje	71
13. Závěr.....	73
Seznam použité literatury	75

Seznam tabulek, grafů a map

Graf 1: Znázornění vývoje poměru pohlaví (počet žen na 1000 mužů) u dětí do 4 let a u celkové populace, ke kterému došlo v důsledku rozšíření pohlavně selektivních technologií

Graf 2: Znázornění poklesu plodnosti v Indii

Tabulka 1: Ceny potratů v různých státech Indie

Tabulka 2: Poměr pohlaví (dívek na 1000 chlapců) u druhého dítěte v závislosti na pohlaví prvního dítěte

Tabulka 3: Poměr pohlaví (ženy na 1000 mužů) u navržených kast a kmenů

Tabulka 4: Poměr počtu narozených chlapců k počtu narozených děvčat v roce 2001 u jednotlivých indických náboženských skupin

Mapa 1: Znázornění indických států s nejvýraznějším nepoměrem pohlaví u dětí ve věku do 6 let v roce 2011

Mapa 2: Znázornění indických států s nejvýraznějším nepoměrem pohlaví u dětí ve věku do 6 let v letech 1991 a 2001

1. Úvod

Indie je v současné době jednou z hospodářsky nejrychleji se rozvíjejících zemí světa. Je to země, kde žijí lidé hlásící se k desítkám různých národů, lidé mluvící stovkami různých jazyků a hlásící se k různým náboženstvím. Tisícileté tradice se tu potkávají s nejmodernějšími technologiemi. S počtem obyvatel, jenž přesahuje 1,2 miliardy je Indie druhou nejlidnatější zemí světa a často bývá označována jako největší demokracie světa. Během minulého století se Indii podařilo vymanit se z koloniálního sevření Velké Británie a udělat obrovský pokrok v oblasti gramotnosti a vzdělanosti či snižování chudoby. V současnosti má Indie obrovský potenciál stát se jednou z nevýznamnějších světových mocností 21. století.

Přesto se Indie i nadále potýká s velkým množstvím problémů, které její snahy brzdí. V Indii žije stále velké množství lidí pod hranicí chudoby a existuje zde velká nerovnost. V některých oblastech Indie není zcela bezpečno například v důsledku působení separatistických organizací či sektářského násilí. Přes velký pokrok Indie stále nedosáhla úplné gramotnosti a v zemi existují rozdíly mezi městy a venkovem a velká nerovnost mezi muži a ženami.

Tato nerovnost se projevuje mimo jiné také demografickým fenoménem nazývaným missing women, s jehož pojmenováním poprvé přišel indický ekonom Amartya Sen a o němž pojednává tato práce. Tento jev se netýká pohřešovaných a hledaných žen, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale vyjadřuje to, že určité procento žen, které by za jiných okolností mělo být naživu, v Indii chybí. Tento jev není typický jen pro Indii, ale objevuje se i v jiných zemích, například v Číně. V Indii se však tento jev projevuje velmi výrazně, a pokud bychom provedli jednoduchý početní úkon, kdy bychom odečetli počet žijících indických žen od počtu žijících mužů, vyšlo by nám, že v roce 2011 bylo takových chybějících žen v Indii téměř 35 milionů a z toho téměř 22 milionů na indickém venkově, kde žije většina obyvatel Indie.

Většina těchto žen je postrádána v důsledku toho, že žena je v Indii vnímána jako nechtěný potomek a daleko více jsou upřednostňováni synové. Ženy, které jsou takto postrádány, se většinou vůbec nenarodí, jelikož se jejich rodiče, když zjistí, že se jim má narodit dcera, rozhodnou pro potrat, nebo jsou oběťmi dětské úmrtnosti v prvních letech svého života. Výrazný deficit žen, který tímto vzniká, se pak projevuje množstvím dalších důsledků, které velmi nepříznivě ovlivňují indickou společnost.

2. Cíle práce

Práce si klade tyto cíle:

- 1) Uvést stručnou obecnou charakteristiku fenoménu missing women. Tato charakteristika by měla zachytit, jakým způsobem a ve kterých zemích světa se jev nejvíce projevuje. Také by měla uvést nejčastější hlavní příčiny zkresleného poměru pohlaví a stručně popsat jeho důsledky.
- 2) Podrobněji analyzovat příčiny fenoménu missing women v Indii. Popsat sociální a kulturní příčiny jevu, které spočívají v postavení ženy v Indii a patriarchální struktuře indické společnosti, a impulsy, které vedly v posledních desetiletích ke zvýšení deficitu žen.
- 3) Zachytit geografickou i sociální diferenciaci jevu v Indii a analyzovat příčiny, v jejichž důsledku se jev projevuje v určitých geografických oblastech a u určitých sociálních a náboženských skupin výrazněji než u jiných. Popsat jaký vliv má na poměr pohlaví vzdělání či ekonomická úroveň.
- 4) Analyzovat sociální a ekonomické důsledky, jimiž se jev v Indii projevuje nebo může v budoucnu projevit.
- 5) Popsat roli státních institucí a nevládních organizací ve snaze o eradikaci jevu a perspektivu dalšího vývoje.

3. Metodika práce

Práce je výsledkem podrobné analýzy mnoha dokumentů. K tématu práce se podařilo shromáždit velké množství zdrojů různého charakteru i původu. Převážně jsem vycházel ze studií zahraničních autorů, jež byly napsány v anglickém jazyce a publikovány v odborných časopisech zabývajících se například demografií, ekonomikou či rozvojem. Velkými pomocníky při o obstarávání těchto zdrojů mi byly databáze EBSCO a JSTOR. Jednalo se většinou o odborné studie zabývající se zkresleným poměrem pohlaví v Indii, praktikováním darování věna či poklesem plodnosti apod. Některé informace jsem získával z webových stránek zahraničních deníků či webových stránek nevládních organizací a kampaní, jejichž činnost je v práci také popsána. Tam, kde jsou v textu popsány například příbuzenské termíny, jsem vycházel z českých překladů zahraničních publikací zabývajících se sociální a kulturní antropologií. Při popisu některých sociálních a kulturních specifíků Indie jsem vycházel z děl významných českých indologů. V práci jsem často používal také údaje z některých oficiálních statistik, především z výsledků indického sčítání lidu, jež proběhlo v roce 2011.

V práci je reprodukováno mnoho grafů, tabulek a obrazových materiálů. Ty jsou převzaty z oficiálních statistik či z některých studií.

Mnohokrát se v práci objevují údaje o poměru pohlaví. U nich se objevuje určitá nejednoznačnost, protože každý z autorů s těmito údaji zachází jinak a používá jinou variantu. Někteří z autorů používají variantu, kdy uvádějí poměr počtu mužů na 100 žen, jiní zase používají variantu, kdy uvádějí poměr počtu žen na 1000 mužů. V práci se objevují obě varianty podle toho, která lépe ilustruje skutečnost, na kterou chci upozornit.

4. Obecná charakteristika fenoménu missing women

Fenomén missing women je v současné době jednou z největších a také nejvíce podceňovaných překážek a hrozeb udržitelného rozvoje. Termín missing women použil poprvé respektovaný indický ekonom a teoretik rozvoje Amartya Sen v říjnu roku 1991, kdy vyšel jeho článek „More Than 100 Million Women Are Missing“ (Sen, 1990). V něm se zabývá velkým nepoměrem počtu žen vůči počtu mužů v některých zemích a zmiňuje se o tom, že je na světě postrádáno více jak 100 miliónů žen, které by měly být za jiných okolností naživu. Ačkoliv byl Amartya Sen první, kdo fenomén takto trefně pojmenoval, o alarmujícím deficitu žen vzhledem k mužům v některých oblastech světa se vědělo již delší dobu.

Celosvětově je poměr mezi chlapci a děvčaty při narození odhadován na 107 chlapců na 100 děvčat (The World Factbook). Rodí se tedy více chlapců než dívek a tento poměr je do velké míry dán biologicky. Ženy však na rozdíl od mužů netrpí takovou úmrtností a v průměru se dožívají vyššího věku než muži. Ve výsledku je tak poměr mužů vůči ženám poměrně vyrovnaný a celosvětově činí asi 101 mužů na 100 žen (The World Factbook). Ve většině vyspělých západních států dokonce počet žen počet mužů převyšuje. Například v České republice poměr pohlaví asi 95 mužů na každých 100 žen (The World Factbook).

Tento poměr pohlaví však rozhodně není typický pro některé rozvojové země. Výrazný nepoměr v neprospěch počtu žen vůči počtu mužů se objevuje především v některých zemích jižní a východní Asie a Blízkého východu a v menší míře se objevuje i v zemích subsaharské Afriky a Latinské Ameriky a Evropy. Například v Číně, jež patří k nejvíce postiženým zemím, činí poměr živě narozených chlapců k dívkám 113 na 100 a poměr všech mužů k ženám činí 106 na 100 (The World Factbook). Existuje mnoho názorů a teorií, které se snaží rozkrýt příčiny tohoto nepoměru a hledají jejich původ v oblasti sociální, kulturní, ekonomické či oblasti biologie, případně vidí příčiny v kombinaci různých faktorů. Zatímco např. Emily

Osterová se snažila dokázat, že za deficitem žen v zemích postižených fenoménem missing women stojí v některých rozvojových regionech zvýšený výskyt žloutenky typu B, která mění poměr počtu narozených chlapců k počtu děvčat ve prospěch chlapců (Oster, 2005, s. 1163), většina odborníků se kloní k tomu, že za vysokým nepoměrem pohlaví stojí převážně kombinace sociálních, kulturních a ekonomických faktorů.

Rozvojové země jsou pestrou mozaikou různorodých kultur, které jsou dědici často více než tisíciletých náboženských či kmenových tradic, jež jsou v místních společnostech silně zakořeněny. V mnoha zemích je velmi silná patriarchální společnost, role ženy v komunitě a rodině je tak podřízena mužům a také podíl žen na rozhodování a ekonomickém životě není tak výrazný jako u mužů. V některých zemích jsou potomci ženského pohlaví dokonce považováni za nechtěné. Dcery jsou totiž vnímány jako velké finanční břemeno, jelikož investice do jejich života jsou na rozdíl od investic do života synů považovány za nevratné. Synové většinou zůstávají v domově svých rodičů a v zemích, kde nefunguje sociální systém, se starají o své rodiče v době jejich stáří. Dcery naopak odcházejí do rodin svých manželů a nezůstávají již v tak úzkém kontaktu se svojí rodinou. Se svatbou je často spojena také velká zátěž v podobě věna. Také to, že ženy nejsou tolik aktivní v ekonomickém životě, snižuje v očích rodičů jejich hodnotu.

V minulých stoletích nebylo ničím neobvyklým to, že byly budoucím matkám před početím a během těhotenství podávány různé přípravky nebo byly prováděny rituály, které měly zajistit správné pohlaví dítěte, v některých případech se rodiče zbavovali nechtěného potomka ženského pohlaví jeho usmrcením, například podáním jedu, či ponecháním v divočině. Ačkoliv tento krutý zvyk infanticidy úplně nevymizel a v některých oblastech v Číně, Pákistánu či v Indii je nadále praktikován, na alarmujícím deficitu děvčat a žen vzhledem k chlapcům a mužům se podílí daleko skrytější způsob eliminace ženských potomků. Díky velkému pokroku v oblasti medicínských technologií je již několik desetiletí možné zjistit pohlaví potomka před jeho narozením, a tak je deficit žen z velké části způsoben indukovaným potratem, pro který se rodiče rozhodnou, pokud zjistí, že jejich potomek by měl být ženského pohlaví. Nezanedbatelný podíl missing women je tak výsledkem paradoxního prolnutí nejmodernějších technologií, které se stávají dostupnými i na těch nejodlehlejších

místech, s tradiční patriarchální společností. Pokud se nechtěný ženský potomek přeci jen narodí, není mu věnována taková péče v oblasti zdraví a výživy, což se projevuje i v úrovni kojenecké úmrtnosti, kdy umírá v prvních měsících či letech po narození. Další velkou část missing women tak tvoří dcery, jež umírají v prvních letech života. Kromě toho se mezi missing women řadí také smrtelné oběti domácího násilí, znásilnění či sexuálních útoků, ženy, které umírají při ilegálně prováděných potratech, či ženy, jimž se během stáří nedostává adekvátní zdravotní péče. Zmínit je třeba také oběti vražd spojených se sňatky, jež jsou nejčastěji motivovány snahou o obohacení ziskem věna, či oběti sání, krutého zvyku upalování vdov na pohřební hranici spolu s manželem, který se i přes úřední zákaz nadále praktikuje v některých oblastech Indie.

Většina missing women je postrádána ve dvou nejlidnatějších zemích světa, které v současnosti prožívají nevídaný ekonomický rozvoj, v největší demokracii světa Indii a v jedné z nejsilnějších ekonomik světa Číně. Právě hrozba přelidnění je jedním z důvodů, proč v druhé polovině minulého století došlo k výrazným změnám poměru pohlaví v neprospěch žen. V Číně měla politika jednoho dítěte, jež různými postihy perzekuuje rodiny, jimž se narodí více než jedno dítě, za následek kromě jiného také to, že se rodiče začali snažit, aby se jejich jediné dítě narodilo jako chlapec, jehož ekonomický přínos je považován za daleko větší než přínos dcery. V Indii nebyla porodnost na rozdíl od Číny regulována státem, ale i zde došlo k snížení počtu dětí v rodině. Jelikož je nyní daleko těžší uživit rodinu s více dětmi než dříve, začal se postupně prosazovat model dvou dětí v rodině, jenž je běžný například v západních zemích. Při počtu dvou dětí se pravděpodobnost, že alespoň jedno z nich bude syn, výrazně snižuje, a tak lidé běžně sahají k metodám selekce plodů podle pohlaví a v případě, že je očekávaným potomkem dcera, také k umělému přerušení těhotenství.

Fenomén missing women je v dnešní době velmi závažným problémem, jenž se objevuje napříč sociálními vrstvami nehlédě na vzdělání či náboženství a jenž má hluboké a dalekosáhlé negativní důsledky. Následkem nedostatku žen je v zemích zasažených fenoménem missing women pro muže daleko těžší partnerku a případnou nevěstu, a tak se muži musejí poohlížet po partnerce v oblastech, kde není deficit žen tak velký, nebo dokonce v zahraničí. Dochází tak k obchodu se ženami, jenž nabírá nečekaně velké rozměry, a k migraci žen ze svých domovů a rodin do neznámých, často

tisíce kilometrů vzdálených míst, kde dokonce ani nemusejí znát jazyk a místní obyčeje. V jiných případech je řešením praktikování polyandrického manželského svazku, kdy se žena nejstaršího z bratrů stává zároveň ženou ostatních bratrů. Tento model rodiny se proto v posledních letech objevuje i u etnik a komunit, které ho tradičně nepraktikovaly. Velké části mužů se však nalézt partnerku nepodaří, důsledkem čehož jsou velmi frustrováni. Frustrace se projevuje mimo jiné zvýšeným výskytem sexuálně motivovaného násilí a prostituce. To je dále spojeno se šířením pohlavně přenosných chorob, jako je HIV. Opomenout nelze ani psychické problémy, které u žen vyvolává zvýšený nátlak či nutnost vzdát se svého dítěte. Fenomén missing women tak přispívá k dalšímu prohlubování genderových rozdílů.

Ačkoliv je pro některé lidi fenomén missing women stále tabu, dostává se mu čím dál tím větší pozornosti. Vznikají o něm knihy, hrané filmy, zmiňují se o něm média i nejvyšší političtí představitelé. Proběhlo již mnoho pokusů reagovat na situaci tvorbou zákonů regulujících například používání přístrojů umožňujících zjištění pohlaví plodu, žádné však neměly kýžený efekt. Postoje, které jsou příčinami problému, jsou ve společnostech a myslích lidí silně zakořeněny a pohnout s nimi je velmi těžké. Jsou však signály, že naděje na zlepšení existuje.

5. Postavení ženy v Indii

Pokud chceme pochopit kořeny fenoménu missing women v Indii, je třeba se zaměřit na to, jaké má žena v Indii postavení a jak je vnímána její role ve společnosti. V předchozí kapitole bylo ukázáno, že fenomén missing women je způsoben kombinací kulturních, sociálních a ekonomických faktorů. Kulturní, sociální a ekonomické faktory formují také postavení ženy a leckdy je téměř nemožné oddělit jedno od druhého. Kulturní normy a hodnoty vycházející z tradic a náboženství se promítají do sociální reality a ta zase ovlivňuje ekonomické vztahy a naopak. Není tedy vhodné je zkoumat odděleně, ale vnímat je jako kontinuum a síť vzájemných vztahů. To platí o to víc v Indii, kde sou tyto oblasti zvláště propojené.

Indie je druhou nejlidnatější zemí světa a počet jejích obyvatel převyšuje 1,2 miliardy. Z demografického hlediska je Indie neuvěřitelně pestrou zemí. Většina obyvatel je vyznavači hinduismu, ale žije zde i druhá nepočtenější komunita muslimů na světě a Indie je domovem i dalších náboženství jako je sikhismus, buddhismus, džinismus, křesťanství či pársismus. Mluví se zde stovkami různých jazyků, jež patří do čtyř rozdílných jazykových rodin. Také geografické a klimatické podmínky se v různých oblastech liší a podepisují se kromě skladby jídelníčku či způsobu bydlení a ošacení také na formování místních zvyků. Kromě toho je indická společnost vnitřně velmi hierarchizovaná, důkazem čehož je silně rozvinutý kastovní systém. Přes všechnu pestrost a rozdílnost je v Indii až na výjimky, které představují některé ze skupin kmenového obyvatelstva, silně patriarchální společnost.

Nebylo tomu tak vždy, v raných obdobích indické historie byla role ženy rovnocenná roli muže. Jak se můžeme dočíst u Anuradhy Mathu (2008, s. 76), „v prehistorických kulturách byla role ženy při výrobě a reprodukci vnímána jako hodnotná a užitečná a ve fázi lovectví a sběračství neexistovala žádná rigidní dělba práce podle pohlaví.“ Přejedem k pastevectví a dále k zemědělství však došlo k výrazným změnám. Ve výrobě se začali objevovat první přebytky a „ustanovení

soukromého majetku vyžadovalo podřízení ženy a striktní kontrolu nad její mobilitou a sexualitou“ (Mathu, 2008, s. 77). Role ženy byla oslabena. Jak uvádí Vladimír Miltner (1978, s. 198), „žena byla zatlačena na druhé místo v rodině. Stala se z ní pomocná pracovní síla, prostředek k získání dědiců rodinného jmění, přívěsek muže.“

Takto vnímané postavení ženy přetrvává ve většině indické společnosti do současnosti. Výhradní postavení muže v rodině je odvozeno od toho, že je hlavním živitelem. Tulsí Patel se zmiňuje, že na indickém venkově jsou to muži, kteří „dělají téměř veškeré úkony spojené se zemědělstvím a námezdními pracemi“ (Patel, T., 2006, 38). Ženy většinou zůstávají doma a „jsou zodpovědné za ostatní domácí práce, jako je praní prádla, mytí nádobí, úklid, vaření a péči o děti“ (Mathu, 1978, s. 13). Pohyb žen je omezen na domácnost a nejbližší okolí a stejně tak jsou omezeny kontakty s ostatními lidmi mimo okruh rodiny, především pak s příslušníky opačného pohlaví.

Odlišný je u obou pohlaví také přístup ke vzdělání. Pro Indii byla v období po získání nezávislosti typická vysoká ngramotnost, přičemž „v roce 1950 bylo v Indii 16 procent gramotných.“ (Krása, 1997, s. 362) Během druhé poloviny 20. století se podařilo gramotnost zvýšit, ale gramotnost žen ve srovnání s muži velký pokrok nezaznamenala a například podle posledního sčítání lidu v Indii měla v roce 2011 míra gramotnosti u mužů hodnotu 80,9 %, zatímco u žen to bylo pouze 64,6 %, přičemž na venkově bylo toto číslo ještě nižší a to 57,9 % (census of India, 2011, s. 48-50). Vzdělání není u dívek pokládáno za tak důležité a investice do něj jsou, na rozdíl od investice do vzdělání chlapce, považovány za zbytečné.

Muž samozřejmě není dominantní a privilegovanou osobou jenom v rodině, ale má kontrolu i nad ostatními významnými společenskými institucemi. Muži mají ve svých rukou většinu ekonomické moci a majetku a mají tak kontrolu nad ženskou pracovní silou. Patriarchální uspořádání také dominuje v politice. Ačkoliv se v Indii začali ženy objevovat ve vysokých státních funkcích podstatně dříve než například v zemích západního světa (příkladem mohou být bývalá ministerská předsedkyně Indíra Gándhí či bývalá prezidentka Pratibhá Pátíl), „téměř všechny politické instituce ve společnosti na všech úrovních, od vesnických rad přes parlament až po OSN jsou ovládány muži“ (Mathu, 2008, s. 63). Účast žen ve vysoké politice je tak spíše než

výsledkem emancipace důsledkem dynastických tendencí v politice, jež jsou pro region jižní Asie typické a díky kterým jsou do vysokých funkcí dosazovány ženy, které jsou napojené na vlivné muže, kteří politiku ovládají. Stereotypní obraz ženy jako bytosti plně podřízené mužům je nadále podporován také tím, jak jsou ženy zobrazovány ve sdělovacích prostředcích, jako jsou noviny a televize, a v bollywoodských filmech.

6. Patrilinearita a patrilokalita

Tato kapitola se zaměřena na to, jaký vliv mají na preferenci synů a odmítání dcer v indických rodinách pravidla patrilinearity a patrilokality, jež jsou důležitými součástmi patriarchálního uspořádání společnosti v Indii.

Podle Eriksena (2008, s. 106) jsou patrilineární společnosti takové, kde „členství ve skupině a vlastnictví zdrojů se přenáší výhradně po otcovské linii.“ Patrilineární společnosti jsou ve většině případů také patrilokální. Jak uvádí Murphy (1998, s. 86), patrilokalita „přivádí nevěstu do ženichovy domácnosti, aby žila společně s otcem a bratry ženicha, případně s jeho dědečkem a některými strýci. Výsledkem je seskupení mužů spřízněných po otcově linii.“ Právě patrilinearita a patrilokalita jsou jedněmi z hlavních příčin toho, že je v Indii fenomén missing women tak rozšířený, jelikož vytvářejí takové podmínky, ve kterých je pro rodinu daleko výhodnější mít mužského než ženského potomka.

Jak se zmiňuje Rita Patel syn je pro rodiče v Indii požehnaným potomkem a to již od časů staroindických eposů a Véd, kde je narození syna přirovnáváno například k „východu slunce v sídle bohů“ (Patel, R., 1996, s. 6). Již tisíce let je v Indii syn tím, od kterého se očekává, že se hmotně postará o své rodiče v období jejich stáří. Tento fakt zůstává v současné Indii nadále velmi důležitý, jelikož zde neexistuje odpovídající důchodový systém, který by rodičům finančně zabezpečil poklidné dožití ve stáří. Syn je také tím, kdo po otci zdědí půdu a majetek a kdo předá dál jméno rodiny. I z náboženského hlediska je syn v mnoha případech vnímán jako nesmírně důležitý a to především v hinduistických rodinách, protože jak uvádí Hana Preinhalterová (1997, s. 20) ve své knize *Hinduista od zrození do zrození*, „pouze on pohřebními a posmrtnými obřady zajistí rodičům řádný odchod z tohoto světa a žádoucí klid, ne-li přímo blaho, v mimosvětí.“ Naproti tomu žena je vnímána jako hodnotný člen společnosti, jen pokud se jí podaří vdechnout život synovi. Narození syna je tedy pro matku téměř svatou povinností a životním posláním, a pokud k němu dojde, je nesmírně radostně oslavováno. To, jak významně je rodinou a jejím okolím hodnoceno narození syna

oproti narození dcery, popisuje Mallika Kaur Sarkaria (2009, s. 909), když se zmiňuje, že „bývá blahopřáno nejen k tomu, že se narodil syn, ale také k tomu, že nedošlo k narození dcery.“

Narození dcery naopak žádným důvodem k oslavám není. Dcera je v indické společnosti vnímána jako břemeno a jakkoliv to zní nepatříčně, jako v podstatě zbytečná investice finančních i jiných prostředků, která může rodinu uvrhnout do chudoby. O tom, co narození dcery pro rodiče znamená, výmluvně vypovídají některá indická rčení. Rita Patel například zmiňuje přísloví, které říká, že „přivedení dcery na svět je jako zalévání susedovy zahrady“ (Patel, R., 1996, s. 6). Sňatky jsou mnohdy v Indii domlouvány mezi rodinami již v útlém věku dětí a dcery tak opouštějí svůj rodný dům záhy poté, co dosáhnou dospělosti (v některých případech i před tím). Ačkoliv nejsou vazby s původní rodinou úplně přetrhány, stává se mladá žena členkou velkorodiny svého manžela a k původní rodině již nemá žádné závazky. Nepřispívá do rozpočtu své původní rodiny a ani se od ní neočekává, že by se o své rodiče postarala ve stáří. Pro rodinu je přitom nepřipustné, aby dcera zůstala neprovdána a „pro otce neprovdaných dcer existuje výmluvný přídomek: kanjádájagраста – obtížený povinností provdat dceru“ (Preinhalterová, 1997, s. 42).

Velkou finanční zátěží pro rodiny, které chtějí provdat své dcery, a jednou z příčin, proč je v takové míře preferováno narození syna, je tradice dávání věna, jež je jedním z hlavních faktorů při vyjednávání svatby. Věno představuje dar, jenž je dán dceři u příležitosti sňatku. Nejčastěji je věno dáváno ve formě finanční transakce nebo předání jiného majetku například kuchyňských spotřebičů, nábytku či elektroniky, ale také dopravních prostředků či pozemků. Přestože v roce 1956 bylo dědictví pro dcery v Indii legalizováno, dcera obvykle nedědí po svém otci majetek, takže je věno chápáno jako jakési předsmrtelné dědictví. Ve skutečnosti však žena nemá nad věnem příliš velkou kontrolu a spíše než o dar dceři či formu předsmrtelného dědictví se jedná o předání majetku rodiny nevěsty rodině ženicha. Jak se můžeme dočíst v publikaci *Gender, law and resistance in India* od Erin P. Moore, kde je zmiňována tradice předávání věna na severoindickém venkově, součástí věna byly „dary jídla, šatů a šperků, nad kterými nevěsta po svatbě ztratila kontrolu a dostaly se do rukou členů rodiny jejího ženicha“ (Moore, 2011, s. 41).

Ačkoliv byl v roce 1961 v Indii vydán zákon The Dowry Prohibition Act (Mathu, 2008, s. 295), jímž bylo darování věna zakázáno, zvyk se nepodařilo vymýtit (také díky tomu, že mnoho lidí není s existencí zákona obeznámeno). V minulém století došlo naopak k jeho velkému rozšíření a to navzdory tomu, že se během té doby ženy více zapojily do tržní ekonomiky. Darování věna bylo v dřívějších dobách záležitostí hlavně příslušníků vyšších kastovních skupin, jimiž bylo věno chápáno jako určitá forma kompenzace. V rodinách, které náleží do vyšších kast, se totiž žena tolik nepodílela na ekonomickém životě a nepřispívala do rozpočtu domácnosti, na rozdíl od rodin náležících k nižším kastám, ve kterých byla žena běžně využívána například jako pomocná pracovní síla v zemědělství. Dnes je věno rozšířeno mezi všemi vrstvami obyvatelstva i mezi různými náboženskými skupinami napříč celou Indií. Rita Patel (1996, s. 7) se domnívá, že „díky snaze o napodobení vyšších kast došlo v posledních několika desetiletích k rozšíření zvyku předávání věna napříč sociální strukturou Indie.“ Klasen a Wink tento proces popisují jako proces sanskrtizace (Klasen, Wink, 2003, s. 27). Z tradičních oblastí na severu Indie, kde je darování věna praktikováno po staletí, se zvyk rozšířil i do oblastí na jihu. Podle Halliho a Mari Bhat (1999, s. 129) „od přelomu 19. a 20. století přešlo mnoho komunit v Indii od tradice kupování nevěsty k dávání věna a mezi těmi skupinami obyvatelstva, mezi kterými je věno tradiční, došlo k raketovému zvýšení objemu věna.“ Věno také není záležitostí typickou pouze pro hinduistické obyvatelstvo Indie, ale rozšířilo se i mezi dalšími náboženskými skupinami, především mezi komunitami těch muslimů a křesťanů, které od hinduistů převzali kastovní hierarchizaci společnosti.

Na rozšíření věna a zvyšování jeho objemu se podílelo mnoho faktorů. Jelikož je tradice dávání věna zmiňována jako jedna z nejvýznamnějších příčin rozšíření fenoménu missing women, tedy nedostatku žen, může působit zdánlivě paradoxně, že jedním z hlavních důvodů zvýšeného významu věna v minulém století byl do velké míry přebytek žen nad muži ve věku, ve kterém obvykle dochází ke sňatku. Ebenstein (2007, s. 6) uvádí, že „Poté, co Indie v roce 1947 získala nezávislost na Velké Británii, dětská úmrtnost postupně klesala, ale porodnost zůstávala vysoká,“ což se projevilo ohromným růstem indické populace. Mladší ročníky se tak staly populačně daleko silnějšími než starší ročníky. Mezi nevěstou a ženichem v Indii je obvykle určitý

věkový rozdíl a podle Leny Edlund (2000, s. 1327) „příslušné věkové kategorie, u kterých dochází ke sňatku, jsou pro ženy v rozmezí 10 až 19 let a pro muže mezi 20 a 29 lety.“ Ženy, které se nacházely ve věku na vdávání, tedy patřily k mladším a tím pádem populačně silnějším ročníkům než potencionální ženiši, což vytvořilo přebytek žen na „sňatkovém trhu“. Důsledkem toho se mezi rodinami, které zamýšlely provdat dceru, probudila daleko větší soutěživost, která se projevila zvyšováním objemu věna a jeho rozšířením do dalších oblastí Indie a segmentů indické společnosti.

Na velké soutěživosti mezi nevěstami a jejich rodinami a tím pádem na zvyšování objemu věna se podílí také indická tradice hypergamní svatby. V Indii je obvyklé, že nevěsty mají v rámci kasty nižší sociální status než ženiši nebo pocházejí z hierarchicky nižší kastovní skupiny. Významný český indolog a překladatel z indických jazyků Vladimír Miltner uvádí ve své knize Indie má jméno Bhárat, že sňatky, kdy „ženich je z téže kasty jako nevěsta nebo z kasty hierarchicky vyšší“ (Miltner, 1978, s. 200) jsou nazývány *anulóma*, což znamená „po srsti“ (Miltner, 1978, s. 200). Ačkoliv se objevují i sňatky „proti srsti“, kdy muži pocházejí z nižší kasty, nejsou natolik obvyklé a především nejsou společností akceptovány, jelikož pouze sňatky „po srsti“ jsou v souladu s kastovními předpisy a s vůlí bohů. Sňatkem s ženichem z dobré rodiny náležící k vyšší kastě dojde nejen k tomu, že se nevěsta stane členkou vyšší kasty, ale také její původní rodina si významně vylepší svůj sociální status. Srinivasan a Lee (2004, s. 1109) uvádějí, že „veliké věno je tak pro rodinu nabízející dceru k provdání příležitostí k tomu, aby se přilákáním ženicha z vyšší hierarchické skupiny sama posunula výše v sociálním žebříčku.“

Díky velkému nárůstu objemu věna představuje věno pro rodinu, jež by chtěla provdat svoji dceru, velkou finanční zátěž a podle Vijayendry Rao (1993, s. 666) činí jeho hodnota v současnosti více než 50 % majetku domácnosti a několikanásobně přesahuje roční příjem otce nevěsty. V mnoha případech nepředstavuje předání věna jednorázový akt, ale probíhá postupně v několika fázích, jež začínají v okamžiku zasnoubení a dohody obou rodin o sňatku a pokračují i po svatbě, například „během svátků, jako jsou Díválí a Vánoce, nebo během jiných významných událostí, jako je například narození dítěte“ (Mathu, 2008, s. 287). Kvůli tomu tak věno představuje pro rodiny s dcerami téměř permanentní výdaj, který dostává rodiny do velkých finančních

potíží, jelikož podle Mathu (2008, s. 294) je věno vyžadováno bez jakéhokoliv vztahu k příjmu otce nevěsty. Není tak žádnou výjimkou, pokud se rodina kvůli vynaložení prostředků na provdání svých dcer dostane do dluhů, které později jen s problémy splácí.

Vystoupit z koloběhu, který představuje předávání věna, je velmi obtížné, jelikož zvyk je v indické společnosti hluboce zakořeněn a široce akceptován a lidé, kteří se mu vzeprou, jsou často vystaveni opovržení a ostrakizaci ze strany příbuzných a komunity. Jak se můžeme dočíst u Anuradhy Mathu (2008, s. 295), „chlapci se občas vzbouří proti rozhodnutí rodičů, ale počet takových případů nebude velký ze zřejmých důvodů, jako je závislost na rodičích a dodržování společenských norem.“ V přetrvávání zvyku hraje velkou roli také to, že peníze, které obdrží rodina ženicha jako věno, jsou dále využity k provdání vlastních dcer a tyto peníze, jak uvádí Lionel Caplan (1984, s. 216), „se stávají součástí společenského fondu, jenž se v kruhu pohybuje mezi domácnostmi.“ Také to, že věno slouží k udržení či vylepšení sociálního statusu rodiny je jedním z důvodů, proč věno z indické společnosti jen tak nevymizí.

Kromě toho, že je věno hlavním z důvodů, proč se mladé páry rozhodují pro přerušování těhotenství v případě, že by jejich dítě měla být dcera, má dodržování zvyku dávání věna na svědomí množství dalších negativních důsledků. Pro samotné dívky je život v rodině s vědomím toho, že jednoho dne budou muset odejít k rodině svého manžela a také to, že kvůli nim musí rodina vynaložit nemalé prostředky na to, aby byla provdána, velmi frustrující. Anuradha Mathu tento jejich úděl, pro jehož změnu mohou málo co udělat, nazývá utrpení v tichosti (Mathu, 2008, s. 287). Výjimečné nejsou ani případy, kdy některé dívky svoji situaci neunesou a ať kvůli velkému psychickému tlaku, jenž je na ně vyvíjen, nebo kvůli tomu, aby ochránily své rodiče od vynaložení obrovských prostředků na její věno, se rozhodnou vzít si svůj život. Prvním případem sebevraždy, jež byly spáchány v souvislosti s věnem a jež vešly ve větší známost, je případ z Kánpúru z roku 1988, kdy se tři sestry rozhodly spáchat sebevraždu kvůli neschopnosti jejich rodičů zaplatit věno.

Když jsou dívky konečně provdány a stávají právoplatnými členkami rodiny svého manžela, ani zdaleka to nemusí znamenat, že jejich strasti končí. V mnohých

případech teď totiž nejsou jenom manželkami, ale stávají se potencionálními rukojmími (Bloch, 2012, s. 1030). Jak již bylo zmíněno dříve, platby a dary spojené s věnem jsou často vyžadovány po rodině nevěsty i v období po svatbě při různých svátcích či významných rodinných událostech. V některých případech jsou požadavky vystupňovány až do extrému a pokud jim není vyhověno, stává se manželka terčem psychického nátlaku i fyzického násilí ze strany manžela a jeho rodiny. Stupňování nátlaku a násilí může vyústit až ve smrt ženy a to jak její vlastní rukou, tak rukou jejího manžela či jiného člena rodiny. Ve článku britského deníku The Guardian, jenž se zabývá případy smrtí souvisejících se věnem, se objevuje děsivá neoficiální statistika, podle níž „každou hodinu umírá v Indii jedna žena, jejíž případ je spojen s věnem“ (Virmani, 2012). V Indii jsou poměrně časté případy, kdy žena zahyne při požáru v domácnosti například při vaření. Ačkoliv jsou tyto smrtelné úrazy většinou vydávány za nehody, v mnoha případech jsou tyto požáry založeny manželem nebo někým jiným z jeho rodiny právě kvůli nespokojenosti s platbami věna. Často tedy nejsou tyto vraždy vůbec potrestány a ani tak nemohou být zaznamenány v oficiálních statistikách.

Je tedy zjevné, že věno není v Indii pouze příčinou výrazné preference synů oproti dcerám a tím pádem významnou příčinou fenoménu missing women, ale je také příčinou mnoha dalších velkých sociálních problémů.

7. Rozšíření pohlavně selektivních technologií

V této kapitole se věnuji dalšímu faktoru, jenž významnou měrou přispěl ke zvýšenému deficitu žen nejen v Indii, ale i v jiných zemích rozvojového světa. Tímto faktorem je masivní rozšíření nových pohlavně selektivních technologií umožňujících zjištění pohlaví dítěte v prenatálním období a následnou interrupci, které proběhlo v poslední čtvrtině 20. století. Zatímco ve většině vyspělých zemí napomohly tyto nové medicínské technologie k větší emancipaci žen a umožnily tak ženám svobodně se rozhodovat v záležitostech týkajících se jejich těla, v Indii se tyto technologie staly nástrojem patriarchálního uspořádání společnosti a kontroly, které slouží k tomu, aby bylo dosaženo požadované skladby pohlaví potomků v rodině. Kromě popisu nástupu a rozšíření nových reprodukčních technologií se kapitola zabývá také tím, jakým způsobem se snažili v Indii dosáhnout požadovaného pohlaví potomků v minulosti před nástupem nových reprodukčních technologií.

Již staletí před tím, než byly vynalezeny první přístroje umožňující zjištění pohlaví plodu v děloze matky, spoléhali se v Indii na stovky nejrozumnějších tradičních metod, které měly rodičům pomoci zajistit, aby se jejich dítě narodilo jako syn. Do dnešních dnů jsou tyto lidové metody hojně využívány. Lidé v Indii jsou nehledě na náboženskou příslušnost velmi pověřiví a většina těchto metod je podle Guilimota (2009, s. 10) „založena na víře, že fyzické podmínky nebo božská intervence dokážou zajistit správné pohlaví dítěte.“ Nejčastějšími úkony, kterým lidé v Indii věří, že zajistí správné pohlaví syna, jsou náboženské poutě, modlitby či zvláštní diety, ale na pohlaví dítěte může mít podle tradiční lidové víry vliv také načasování a způsob pohlavního styku či meteorologické a astronomické podmínky. Metody se samozřejmě liší region od regionu. Například v některých oblastech Paňdžábu se udržuje pověra, že je pro narození syna nutné, aby „žena za jasné noci plné hvězd vypila mléko z rukou svého manžela“ (Dagar, 2007, s. 76) nebo „snědla květ kokosu na konci druhého měsíce či na začátku třetího měsíce těhotenství“ (Dagar, 2007, s. 76). Vedle tradičních metod údajně zajišťujících správné pohlaví také existují tradiční indikátory, které by měly budoucím

rodičům napovědět, zda jejich dítě bude syn nebo dcera. Za znamení toho, že dítě se narodí jako syn, je považováno například to, že „pravé prso ženy je během těhotenství těžší než levé prso,“ „žena zůstává aktivní“ či že „žena během těhotenství nezvrací“ (Dagar, 2007, s. 76). Již z uvedených příkladů je jasné patrné, že syn je daleko žádanějším potomkem, jelikož za znamení toho, že se má narodit chlapec, je považováno to, že se ženě během doby těhotenství daří po všech stránkách dobře. Negativní znamení jsou naopak považována za předzvěst narození dcery.

Tyto prastaré tradiční metody a indikátory jsou samozřejmě značně nespolehlivé, neefektivní a na určení pohlaví dítěte v prenatálním období mají pramalý vliv. O skladbě pohlaví se tak v dřívějších dobách rozhodovalo především v období po narození dítěte. Nejspolehlivějším a zároveň nejlevnějším způsobem byla a v některých ojedinělých případech stále zůstává infanticida dívek. Infanticida je zvyk úmyslného zabíjení nemluvňat, v Indii nazývaný Dudhápiti (Patel, 2011, s. 10), ke kterému dochází brzo po narození dítěte, nejčastěji v prvních 24 hodinách po porodu. Obvyklým způsobem, jakým byla v Indii prováděna infanticida, bylo podle Vibhuti Patela (2011, s. 10) například „nanesení opia na matčinu bradavku před kojením nebo udušení kobercem či placentou.“ Dodržování tohoto krutého zvyku, který může zanechat i na matce trvalé psychické následky a nesmazatelný pocit viny, však bylo omezeno jen na několik málo regionů a komunit v Indii. Dnes je například i díky snížení chudoby infanticida dívek ve srovnání s jinými metodami málo rozšířená a na deficitu žen se projevuje pouze nepatrně. Přesto není infanticida úplně vzácnou záležitostí a je třeba tomuto fenoménu nadále věnovat pozornost.

V posledních desetiletích jsou případy infanticidy dokumentovány především ve venkovských oblastech, kde byla již dříve infanticida tradičně praktikována a kde nejsou tolik dostupné technologie umožňující zjištění pohlaví plodu nebo kde si je lidé nemohou dovolit. Například Sabu M. George (George, 1997, s. 125) popisuje praktikování infanticidy, s nímž se setkal v druhé polovině 80. let na severu jihoindického státu Tamilnádu, kde zkoumal na vzorku dvanácti vesnic výživu u dětí předškolního věku. Zmiňuje se o tom, že „asi 10 procent nově narozených dívek v šesti z 12 vesnic bylo obětmi infanticidy“ (George, 1997, s. 125). Šokující bylo pro George to, že k infanticidě docházelo právě v Tamilnádu, pro nějž typická větší autonomie a

lepší vzdělání žen než v jiných indických státech (George, 2007, s. 125). Další případy infanticidy byly reportovány v 90. letech i ve venkovských oblastech jiných svazových států. Jak uvádějí Sharma a Tandon (2006, s. 4) infanticida se objevovala například v Madhjapraděši či v Rádžastánu, ve „vesnicích, které byly převážně nebo zcela osídleny Gudžáry, Jádavy či Rádžputy,“ tedy ve vesnicích obývaných specifickou kastovní komunitou. V těch totiž není praktikování infanticidy tolik monitorováno jako v případě multikastovních vesnic. Rozhodnutí o tom, že bude třeba novorozené děvče zabít, je málokdy rozhodnutím matky, ale vzniká uprostřed rodiny a podle Priyi Verma (2005, s. 29) přicházejí instrukce k zabití děvčete obvykle od nejvyšší mužské autority v rodině. Zabití děvčete pak proběhne buď rukou matky, která dítěti podá jed, objevují se ale také případy, kdy je malé děvče zbaveno života porodní asistentkou, která zabití provede za úplatu. Verma (2005, s. 29) zmiňuje případ jedné ženy ze severoindického státu Bihár, která „přiznala, že zabila přes 65 novorozených děvčat během deseti let, kdy působila jako porodní asistentka.“ Díky tomu je velmi obtížné zjistit, jaký je skutečný rozsah praktikování infanticidy, jelikož „infanticidy v prvních několika dnech jsou často reportovány jako narození mrtvého dítěte, nebo nejsou reportovány vůbec v rámci neúplného registračního systému“ (Manchanda, 2011, s. 1).

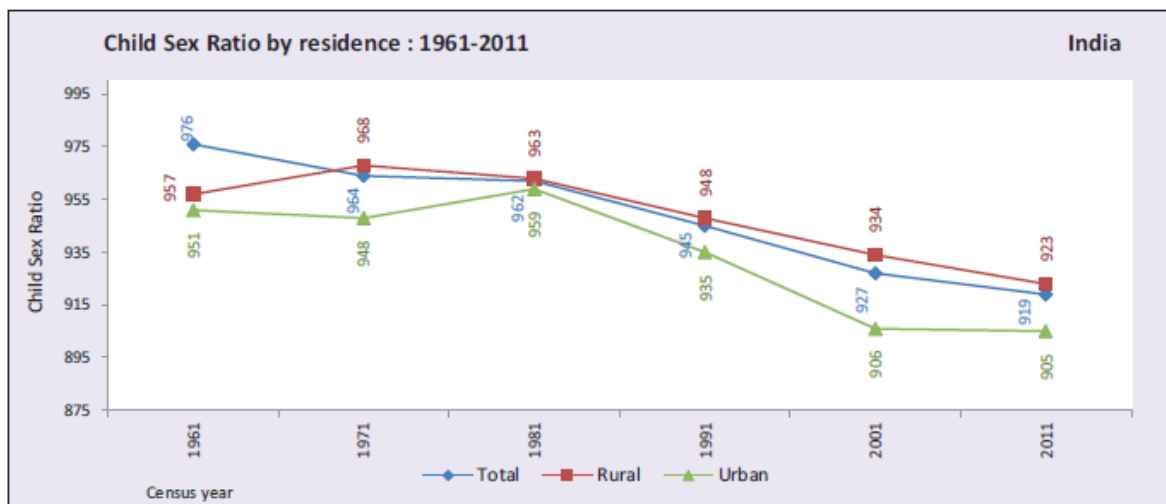
Daleko rozšířenějším způsobem, s jehož pomocí se lidé zbavovali a dodnes zbavují ženských potomků v období po narození, je pasivní přístup, který spočívá v odepření přístupu dítěte k některým zdrojům. Navzdory tomu, že ve většině zemí mají větší dětskou úmrtnost v období do pěti let po narození chlapci, v Indii se v důsledku tohoto pasivního přístupu projevuje zvýšená úmrtnost dívek. Jak uvádí Guilmoto (2009, s. 11), nejdůležitější „faktory, jež se podílejí na zvýšené ženské úmrtnosti v prvních letech po narození, zahrnují poporodní péči, správné oblékání, rodičovský dohled, kojení, stravování, přístup ke zdravotní péči, imunizaci atd.“ Tento postup, kdy rodiče neprojevují tolik aktivity v péči o ženského potomka, je poměrně nenákladný, jelikož značně šetří finanční výdaje rodičů na výživu či ošacení i vynaloženou snahu a energii. Na pandžábském venkově, kde zkoumala Monica Das Gupta selektivní diskriminaci žen, jsou například výdaje na zdravotní péči chlapců v prvním roku života více než dvakrát větší než u dívek a chlapci dostávají k jídlu daleko více mléka a tuku (Das Gupta, 1987, s. 87). Neprojevuje se však na eliminaci ženských potomků tak výrazně

jako selekce potomků za pomoci technologií umožňujících zjištění pohlaví plodu, jelikož mnoha dcerám se i přes takovéto zacházení podaří nejzranitelnější období v prvních letech po narození přežít. Tento pasivní přístup je daleko rozšířenější na venkově než ve městech, přičemž jak uvádí Inchani a Lai (2008, s. 72), „hrubá míra úmrtnosti dívek ve věku 0 až 4 let ve venkovských podmínkách je až dvakrát větší než hrubá míra úmrtnosti jejich protějšků v městských oblastech.“ To je dáno například vyšší plodností na venkově, nižší ekonomickou úrovní či menší dostupností pohlavně selektivních technologií a nižší informovaností o nich.

Dalším tradičním způsobem hojně využívaným i v dnešní době je metoda, kdy rodiče přestanou s plozením dětí poté, co dosáhnou požadovaného počtu synů. Pokud se rodičům například narodí jako první děti synové, podstoupí sterilizaci či začnou užívat antikoncepci a v dalším plození dětí nepokračují.

Ve druhé polovině dvacátého století došlo k významnému přechodu od tradičních poporodních metod sloužících k dosažení požadované skladby pohlaví k moderním prenatalním metodám, jenž byl umožněn díky výraznému technologickému pokroku. Leela Visaria (2003, s. 5) se například domnívá, že „k výrazným negativním změnám v poměru počtu žen vůči počtu mužů přispěla kombinace zdravotnické technologie, která umožňuje zjištění pohlaví plodu, a liberálního zákona o potratech, který umožňuje párům potratit ženský plod.“ Zatímco v roce 1961 byl poměr pohlaví u dětí ve věku do 6 let v Indii 976 dívek na 1000 chlapců, v roce 2011 činil tento poměr 919 dívek na 1000 chlapců (Census of India, 2011, s. 25). Výrazné snížení tohoto poměru je do velké míry důsledkem rozšíření prenatalních metod zjištění pohlaví a potratů.

Graf 1: Znázornění vývoje poměru pohlaví (počet žen na 1000 mužů) u dětí do 4 let a u celkové populace, ke kterému došlo v důsledku rozšíření pohlavně selektivních technologií

Zdroj: Census of India, 2011

K legalizaci potratů došlo v Indii v roce 1971, kdy byl vydán zákon Medical termination of pregnancy Act (dále jen MTP Act), v němž byly specifikovány důvody pro legální potrat. V zákoně je například uvedeno, že přerušení těhotenství může být provedeno pouze během prvních dvaceti týdnů po početí a že k němu musí udělit souhlas lékař (v období mezi dvanáctým a dvacátým týdnem dokonce dva lékaři). Dále jsou v něm specifikovány okolnosti, při nichž je možno přistoupit k provedení potratu. K potratu se může přistoupit, pokud by mohlo těhotenství ohrozit život ženy nebo její tělesné a duševní zdraví, nebo pokud hrozí, že by se dítě mohlo narodit s tělesnými či mentálními anomáliemi. Potrat může být také proveden, pokud došlo k početí v důsledku znásilnění či pokud u manželského páru došlo k selhání běžných antikoncepčních metod či prostředků. MTP Act tak měl zajistit především, aby těhotenstvím nebylo ohroženo zdraví ženy a dítěte a aby byl potrat proveden za bezpečných podmínek.

MTP Act vznikl v době, kdy nebyly moderní technologie umožňující zjištění pohlaví plodu v Indii příliš rozšířené a dostupné. Objevovat se začaly až o pár let

později. Primárním účelem amniocentézy, odběru choriových klků či ultrazvuku, tedy nejrozšířenějších metod určených k prenatalní diagnostice, které se objevily v 70. letech, bylo zjišťování, zda plod netrpí nějakou genetickou chorobou či deformací. Kromě toho ale tyto metody také umožňují zjištění pohlaví plodu.

Amniocentéza, jež je metodou, která se v Indii objevila nejdříve, probíhá tak, že je z amniotické dutiny plodu jehlou nasáta plodová voda obsahující buňky plodu a tato plodová voda je pak dále analyzována. Test slouží především k odhalení chorob jako je například Downův syndrom či Rh inkompatibilita, přičemž jak uvádí Ghansham (2007, s. 7), „u některých specifických chorob, jako je hemofilie či zpožděný svalový růst, které postihují především chlapce,“ je nutno provést v rámci amniocentézy právě test zjištění pohlaví. Amniocentézu je možné absolvovat mezi 15. a 17. týdnem těhotenství a její výsledky jsou známy po jednom až dvou týdnech. Podle Rity Patel (1996, s. 4) může být test „proveden na klinikách a v nemocnicích ve většině měst v Indii“ a „i když je ve venkovských oblastech omezený přístup k této technologii, mnoho vesnických zdravotnických středisek nabízí možnost odebrání plodové vody a její zaslání k analýze do městských středisek“ (Patel, R., 1996, s. 4). Provádění amniocentézy však není úplně bez zdravotních rizik a „v jednom procentu případů může vést ke spontánnímu potratu či předčasnému porodu, dislokaci boků či k zanechání jizev od jehel na těle dítěte“ (Patel, 2011, s. 9).

Další možností, jak zjistit pohlaví plodu, je diagnostický test odběru choriových klků. Ten je mnohem dražší, technicky náročnější a tím pádem méně dostupný než amniocentéza, ale může být proveden v dřívějším období těhotenství než amniocentéza. Díky tomu může být i potrat proveden dříve a může se tak předejít případným zdravotním komplikacím, které by mohly nastat v případě potratu provedeného v pozdějším období. Nejjednodušší a nejlevnější metodou pak zůstává ultrazvuk, který je však nejméně spolehlivý a jeho výsledky je možné zjistit až později, v druhém trimestru. Jeho výhodou je však kromě ceny a dostupnosti také to, že se jedná o neinvazivní metodu a při jeho používání tak nemůže například dojít k nebezpečným infekcím, které by mohly ohrozit zdraví plodu i matky.

Technologie umožňující zjištění pohlaví plodu se od uvedení v Indii začaly rychle šířit. V článku Christopha Guilmota (2009, s. 7) Sex Transition in Asia se můžeme dočíst, že mezi prvními lidmi využívající tyto technologie byli „převážně zámožní, vzdělaní lidé z měst.“ Od městských elit se využívání těchto technologií šířilo mezi další vrstvy obyvatelstva a také na venkov. Indická vláda zareagovala na nově vzniklou situaci poměrně brzy a podle Arnolda a dalších (2011, s. 762), „již v roce 1976 zakázala využívání diagnostických testů za účelem zjištění pohlaví plodu.“ Zákaz byl reakcí zejména na okolnosti doprovázející rozsáhlý vědecký výzkum týkající se amniocentézy prováděný Všeindickým institutem lékařské vědy, jenž proběhl v roce 1974 v Dillí a do něhož bylo zapojeno na 11 000 těhotných žen. Ty se v rámci testování mohly dozvědět i o pohlaví dítěte a mnohé z nich, které zjistily, že čekají děvče, se poté dožadovaly potratu (Patel, 2011, s. 4). Tento zákaz z roku 1976, jenž vešel v platnost o 2 roky později, se však vztahoval pouze na státní zdravotní centra a nemocnice a nezahrnoval soukromé kliniky. Díky tomu se prenatální diagnostiky ujal soukromý sektor a určování pohlaví se stalo velmi výnosným byznysem.

Kliniky nabízející provedení testu ke zjištění pohlaví se v 80. letech díky velké poptávce vyrojily po celé zemi, zejména ve státech indického severovýchodu, a Rita Patel (1996, s. 6) uvádí, že například „od roku 1982 do roku 1987 se jen v samotné Bombaji zvýšil počet klinik z méně než desíti na 248,“ přičemž už v roce 1982 absolvovalo v Bombaji test ke zjištění pohlaví denně okolo desíti žen (Patel, 2011, s. 3). Reklamní kampaně diagnostických klinik, které čelily velké vzájemné konkurenci, byly vyloženě cílené na mladé páry, jejichž přáním bylo, aby se jejich dítě narodilo jako chlapec. Dokládají to například dobové billboardy a letáky s výzvou „Zaplaťte 500 rupií hned a ušetřete 50000 později“ (Sarkaria, 2009, s. 928) či „plakáty ve vlacích nabízející zjištění pohlaví spolu s potratem jen za 70 rupií“ (Patel, R., 1996, s. 5). Zatímco „v ostatních zemích byly v 80. letech testy určení pohlaví velmi nákladné a pod přísnou vládní kontrolou,“ (Patel, 2011, s. 4) v Indii nebyl obchod s technologiemi a testy nijak regulován a velká konkurence mezi klinikami navíc pomohla výrazně stlačit ceny dolů, „takže si testy mohli dovolit nejen lidé z vyšších kast, ale také dělnická třída.“ (Patel, 2011, s. 4) Nejpoužívanější metodou zjišťování pohlaví byla zpočátku amniocentéza, ale postupem času ji vystřídal ultrazvuk a to především díky své nízké ceně,

jednoduchosti a nenáročnosti, která umožňuje, aby mohl být převážen v mobilních klinikách schopných se dostat i do těch nejzapadlejších vesnic a regionů.

Tabulka 1: Ceny potratů v různých státech

Indie

State	Sector	Duration of Pregnancy		Study
		Under 12 Weeks	Over 20 Weeks	
Kerala	Private	1,266	5,000	M. Ramanathan et al. (2003)
	Public	Free	Free	
Haryana	Private	300	3,000	S. Barge et al. (2003)
	Public	9	80	
Madhya Pradesh	Private	389	1583	A. George (2003)
	Public	209	775	
Uttar Pradesh, Maharashtra, Gujarat, Tamil Nadu	Private	394	649	Center for Operations Research and Trainng (1997)
	Public	135	534	
Uttar Pradesh, Rajasthan	Private	700	800	Parivar Seva Sanstha (2002)
	Public	200	500	

Zdroj: Chamarbagwala, 2010

Na státém nijak neregulovaný byznys s prenatalními diagnostickými technologiemi bující v privátním sektoru a na množící se zneužívání těchto technologií k pohlavně selektivním potratům dlouhou dobu neexistovala žádná legislativní odpověď. První přišla až v roce 1988, kdy byl v indickém státě Maharáštra vydán zákon s názvem *Maharashtra Regulation of Prenatal Diagnostic Techniques Act*. V tomto zákoně byly přesně specifikovány podmínky, za kterých může být proveden prenatalní diagnostický test. Bylo v něm uvedeno, že žena smí test podstoupit pouze za účelem odhalení genetických chorob, v případě vysoce rizikového těhotenství (věk nad 35 let, 2 a více prodělaných potratů v minulosti apod.) a při testu je zakázáno odhalit pohlaví dítěte (Patel, R., 1996, s. 13). Díky některým významným mezerám však bylo poměrně snadné zákon obejít. Rita Patel (1996, s. 13) zmiňuje mezi jinými například to, že „zjišťování, zda plod netrpí některou z chorob souvisejících s pohlavím dítěte, mohlo teoreticky vyústit v informování o pohlaví dítěte.“

V témže roce, co byl vydán zákon upravující používání diagnostických technologií ve státě Maharáštra, se začala komise vytvořená indickou vládou zabývat problematikou na celostátní úrovni. Až v srpnu roku 1994 však prošel indickým

parlamentem zákon s názvem *Pre-Natal Diagnostic Techniques (Regulation and Prevention of Misuse) Act* (PNDT Act), který se již vztahoval na soukromý sektor v celé Indii a který obsahoval téměř totožné specifikace pro využívání prenatalních diagnostických technologií jako zákon z roku 1988 z Maharáštry. V zákoně, který nakonec vešel v celostátní platnost 1. ledna roku 1996 (Arnold, 2011, s. 763), byla dále zakotvena například povinnost registrací pro zdravotnická centra, zákaz reklam inzerujících určení pohlaví a byla zde určena výše poplatků a pokut pro pracovníky zdravotnických center a těhotné ženy, jež se jím nebudou řídit. Sarkaria (2011, s. 919) popisuje, že kromě toho byla v rámci PNDT Actu „vytvořena Centrální dozorcí rada určená k dohlížení a reportování implementace a pokroku zákona.“ PNDT Act však měl pouze malý vliv na omezení používání diagnostických testů a rozšíření pohlavně selektivních potratů. Přestože byly zakázány reklamy inzerující testy a těm, kteří by zákon porušili, hrozily vysoké pokuty, byznys nadále prosperoval, pouze se však přesunul do ilegality. Dokázat, že došlo k porušení zákona, je totiž velice obtížné. Zákaz se vztahuje v rámci testů pouze na odhalování pohlaví, přičemž výsledek testů je sdělován lékařem či zdravotnickým pracovníkem těhotné ženě mezi čtyřma očima a je tudíž téměř nemožné dokázat, zda došlo k informování ženy o pohlaví dítěte či nikoliv. Svůj díl viny však nese také nedostatečná kontrola a monitoring ze strany indické vlády a úřadů a opomenout nelze ani vliv, jaký měla na implementaci zákona lobby zdravotnických center a výrobců a distributorů diagnostických přístrojů. Kromě toho zákon čelil i další kritice například kvůli tomu, že „selhává také v tom, že nepokrývá nově vyvinuté technologie určené ke zjištění pohlaví a nekriminalizuje prekoncepční techniky jako třídění spermií, které odděluje chromozomy X od chromozomů Y“ (Sarkaria, 2011, s. 920), které umožňují rozhodnout o tom, zda bude dítě chlapec či děvče již v období před početím.

Alarmující nepoměr mezi počtem nově narozených dívek a chlapců, který byl navíc potvrzen sčítáním lidu v Indii v roce 2001, přiměl na přelomu tisíciletí indické politiky a aktivisty k tomu, aby se začali opět zabývat problematikou zneužívání prenatalních diagnostických technologií. Na základě petice podané v roce 2000 dvěma aktivistickými skupinami, které žádaly důkladnější implementaci zákona, se začal zákonem zabývat nejvyšší indický soud, který „označil praxi pohlavně selektivních

potratů za nemorální a neetickou“ (Sarkaria, 2011, s. 921). V reakci na to se zákonem opět zabývala indická vláda, což vyústilo v roce 2003 v jeho revizi a vydání nového zákona s názvem Pre-Conception & Pre-Natal Diagnostic Techniques (Prohibition of Sex Selection) Act (PC&PNDT Act). Oproti předchozímu zákonu přinesl změny například v podobě omezení týkajících se prekoncepčních metod pohlavní selekce, přísnějších registračních podmínek či navýšení pokut a zpřísnění trestů. Podle tohoto nového zákona „může být osoba, která vyhledá pomoc pro pohlavní selekci, při prvním odsouzení odsouzena k 3 letům odnětí svobody a k zaplacení pokuty 50 tisíc rupií.“ (Patel, 2011, s. 14) Trestu by se neměli vyhnout ani lékaři a zdravotničtí pracovníci, kteří by provedli takovou proceduru, a v jejich případě by mělo dojít k pozastavení jejich registrace a vyjmutí jejich jména z registru lékařské rady (Patel, 2011, s. 14).

Přes nesporný posun, který PC&PNDT Act přinesl oproti předchozímu zákonu, se však nový zákon také nevyhnul kontroverzi a kritice, které se nezdály především nepřesnosti týkající se specifikace a kategorizace zapojených zdravotnických center a jejich pracovníků. Kromě toho se ani PC&PNDT Actu nepodařilo používání diagnostických technologií pro odhalení pohlaví plodu vymýtit. Problémy se objevovaly především v souvislosti s vymáháním zákona, jelikož i když se v některých případech podařilo někoho zatknout a obvinít, případy většinou u soudu stagnovaly. Dalším problematickým aspektem zákona je to, že trestá ženy, které se rozhodnou testy podstoupit. Ty se tak ocitají v nezáviděníhodné pozici, kdy je na ně vyvíjen tlak ze strany manžela a rodiny, aby se dítě za každou cenu narodilo jako chlapec, a pokud se rozhodnou vzdorovat, hrozí jim ostrakizace či psychický a fyzický teror, ale pokud se rozhodnou test podstoupit, riskují to, že budou obviněny a ze zákona potrestány. Ženy, které by měly být vnímány především jako oběti, jsou tak považovány za viníky.

Hlavní příčinou toho, proč jsou zákony zakazující používání diagnostických technologií neúčinné a nedaří se s jejich pomocí toto používání vymýtit, však zůstává to, že se nijak nezaměřují na kořen problému, jímž je v tomto případě silná preference synů oproti dcerám vycházející z patriarchální tradice a s ní spojenou patrilokalitou a patrilinearitou. Dokud bude po těchto technologiích poptávka a lidé je budou nadále vyhledávat, budou existovat centra a lidé, kteří budou riskovat možný trest či pokutu a tyto služby nabízet, třebaže v ilegalitě.

Je třeba si uvědomit, že nové reprodukční technologie jsou pro obyvatele Indie přijatelné a lákavé i díky mnoha nesporným výhodám, jež oproti tradičním metodám nabízejí. Ve srovnání s tradičními metodami jsou moderní technologie nesrovnatelně efektivnější. Zatímco například mezi křesťany, muslimy či vyznavači jiných náboženství jsou potraty vnímány velmi kontroverzně, mezi většinovou hinduistickou společností v Indii nejsou přijímány tak negativně, jelikož jim nebrání žádná náboženská, církevní či filozofická nařízení. Například Rita Patel (1996, s. 5) se zmiňuje o tom, že „mnoho Indů věří, že duše nevstupuje do plodu dříve než v druhém trimestru těhotenství, pohlavně selektivní potraty tak odstraňují skvrny hříchu a viny a jsou tak morálně akceptovatelné.“ Jejich využití nepředstavuje pro ženu tak traumatický zážitek, jakému jsou vystaveny například v případě infanticidy či při sérii úmrtí malých děvčat v důsledku nedostatečné výživy a péče. Výhodou také představuje to, že rozhodování probíhá v úzkém rodinném kruhu a není tak podrobno sociálnímu monitoringu širší skupiny lidí (Guilmoto, 2009, s. 13). Pokud je navíc potrat proveden pod zdravotnickým dohledem, je poměrně bezpečný a nepředstavuje pro zdraví a život ženy výraznější riziko. Ve většině případů však k potratům dochází v ilegalitě a tím pádem v daleko rizikovějších podmínkách, které neodpovídají předpisům. Důvodem pro vyhledání ilegálního potratu jsou nejčastěji vysoké poplatky, které je nutno zaplatit, pokud má být potrat proveden v případě, že je žena ve více než dvanáctém týdnu těhotenství, či nedostupnost zdravotnických středisek provádějících potraty v některých odlehlých venkovských oblastech (Arnold, 2011, s. 761).

Přestože jsou pohlavně selektivní technologie a potraty vyhledávány a využívány více v městských oblastech, jejich dostupnost na venkově se zvyšuje a spolu s tím roste i počet případů jejich zneužívání. Mridula Bandyopadhyay (2003, s. 911) poznamenává ve své studii zaměřené na fenomén missing women na indickém venkově, že „testy jsou dostupné za cenu 500 rupií dokonce i v odlehlých distriktech, venkovských oblastech a malých městech, které postrádají základní vymoženosti jako je pitná voda, elektřina či vhodná zdravotnická zařízení.“ Z toho je patrné, jakou důležitost má na indickém venkově touha po synech, když dostupnost prenatálních testů dostává přednost před některými základními lidskými potřebami.

8. Pokles plodnosti

Tato kapitola se zaměřuje na další významný faktor, jenž měl v minulých desetiletích výrazný vliv na zvýšení deficitu žen v Indii, a tímto faktorem je pokles plodnosti. Podobně jako v předchozích kapitolách i v souvislosti s poklesem plodnosti a jeho vlivu na deficit žen v populaci se objevuje množství některých na první pohled paradoxních faktů a zjištění. Jedním z nich je například to, že upřednostňování synů oproti dcerám je obecně považováno za překážku poklesu plodnosti, jelikož pro to, aby bylo dosaženo požadované skladby pohlaví v rodině, je často potřeba několika porodů (Mari Bhat, 2003, s. 637). Logicky by tedy snižování plodnosti mělo znamenat, že ve společnosti došlo ke změně a dcery již nejsou vnímány rodinami jako břemeno. Realita je však v případě Indie opět poněkud složitější a kombinace prenatalních diagnostických technologií, potratů a tlaku na zmenšování velikosti rodiny způsobila to, že se poměr mezi počtem mužů a žen zvětšil.

Indie byla po dlouhou dobu zemí s velmi vysokou mírou plodnosti a například na začátku 20. století se pohybovala porodnost okolo 45 jedinců na 1000 obyvatel a průměrný počet dětí, jež se ženě narodily, byl okolo šesti (Ram, 2012, s. 11). Existuje množství důvodů, proč se v Indii v minulosti páry rozhodovali pro větší počet potomků. Hlavními důvody byly sociální a kulturní specifika, především to, že větší počet potomků dokázal zajistit rodiče ve stáří, neefektivní rodinné plánování či vysoká míra dětské úmrtnosti. V polovině 20. století začalo docházet k postupnému snižování úmrtnosti, přičemž plodnost nadále zůstávala velmi vysoká, což vyústilo v rapidní populační růst Indie.

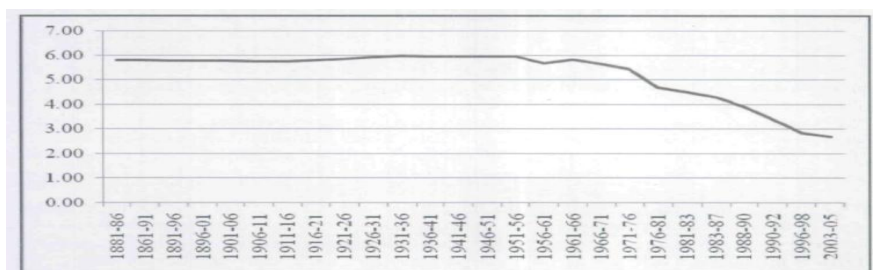
Indická vláda zareagovala na tento populační růst poměrně brzy. Již v roce 1952 byl přijat pětiletý program, jenž měl dosáhnout snížení plodnosti, s názvem National Family Planning Program, jenž byl vůbec prvním oficiálním programem tohoto typu na světě. Po tomto programu následovaly další dva pětileté programy, žádný z nich však neměl výraznější úspěch vedoucí ke snížení plodnosti. Programy se potýkaly s problémy v podobě malého rozpočtu, ale jako zásadní příčina neúspěchu se jeví to, že Indie v té době nebyla na změny velikosti rodiny zdaleka připravena, a to jak z hlediska

sociálního a ekonomického, tak například z hlediska zdravotnických kapacit či infrastruktury.

Výrazněji se snaha indické vlády o snížení plodnosti projevila až během výjimečného stavu, který vyhlásila Indira Gándhiová v červnu roku 1975 v reakci na stávky a protesty, které zasáhly zemi po válce s Pákistánem. Zavedení výjimečného stavu také doprovázelo vyhlášení Dvacetibodového programu zaměřeného na zlepšení ekonomiky a snížení chudoby a vysoká plodnost začala být vnímána jako hrozba realizace tohoto programu (Diamond-Smith, 2010, 293). Jelikož předchozí programy na snížení plodnosti nezaznamenaly velký úspěch, zvolily vlády jednotlivých svazových států daleko razantnější postup, jenž jim měl napomoci k dosažení cíle, a začaly s velkými kampaněmi propagujícími sterilizaci. Tyto kampaně cílily na muže se dvěma a více dětmi s pomocí různých hrozeb typu verbálních varování či pobídek jako převody peněz, povýšení, zbrojní a obchodní povolení či potravinové lístky (Ram, 2012, 22). Ani tyto velmi kontroverzní a agresivní kampaně však neměly příliš velký účinek. Během let výjimečného stavu sice počet sterilizovaných mužů prudce stoupl, ale v roce 1977, poté co Indira Gándhí prohrála ve volbách a výjimečný stav skončil, klesl na ještě nižší hodnoty, než byly typické pro období před zavedením výjimečného stavu.

Pokles plodnosti se v Indii začal projevovat až v sedmdesátých letech 20. století, více než dvě desetiletí po zavedení prvních programů, přičemž „hrubá míra porodnosti klesla z hodnoty 45 dětí na 1000 obyvatel v roce 1941 na 35 dětí na 1000 obyvatel v roce 1978“ (Rouyer, 1987, 459). Pokles však nebyl výsledkem snah vládních programů, i když i tyto programy bezesporu určitý, byť nepatrný vliv měly.

Graf 2: Znázornění poklesu plodnosti v Indii

Zdroj: Ram, 2012

Není snadné určit, z jakých důvodů začalo v Indii docházet k poklesu plodnosti. Názory na to, která z příčin měla větší vliv, se různí, navíc jednotlivé příčiny nelze od sebe oddělit, jelikož se navzájem ovlivňují. Z velké části šlo nejspíše o přirozený jev, který je typický i pro jiné země, jež procházejí demografickým přechodem, kdy po snížení úmrtnosti dojde po určité časové prodlevě i ke snížení plodnosti. V obdobích spojených s vysokou novorozeneckou a dětskou úmrtností je pro rodiče logické mít větší počet dětí právě z toho důvodu, že je pravděpodobné, že se některé z nich nedožijí vyššího věku. Se snižující se dětskou úmrtností však rodiče postupně ztrácejí strach, že by některé z dětí mohlo během období dětství zemřít. Tento fakt nemusí vést nutně k tomu, že se změní rodiči požadovaná velikost rodiny, tedy počet dětí, které by rodiče chtěli mít, ale vede k tomu, že se sníží počet porodů, které jsou třeba k dosažení této velikosti, následkem čehož dochází ke snížení plodnosti.

Ke snižování plodnosti a také zmenšování požadované velikosti rodiny přispěl kromě snížené úmrtnosti především socioekonomický rozvoj a celková modernizace Indie. Po získání nezávislosti se v Indii rozeběhly procesy urbanizace a industrializace, zlepšila se zdravotní péče a došlo také k výraznému zvýšení gramotnosti obyvatelstva. Právě na výrazný vliv gramotnosti a vzdělanosti žen na pokles plodnosti v Indii se snaží upozornit studie Jeana Drézeho a Mamty Murthi s názvem *Fertility, Education and Development: Evidence from India*. Podle nich „lze od vzdělávání žen očekávat, že zredukuje požadovanou velikost rodiny z mnoha důvodů sahajících od větší autonomie žen v záležitosti určování cílů plodnosti ke zvýšené vnímavosti k moderním sociálním normám, snížené závislosti na synech ve spojitosti se sociálním statutem a s péčí ve stáří a větším možností trávení času vzdělaných žen“ (Dréze, Murthi, 2001, 35). Kromě toho jsou vzdělané ženy lépe obeznámeny s metodami antikoncepce a možnostmi jejího využití. Vzdělání také činí ženy nezávislejšími a samostatnějšími, díky čemuž se zvyšuje jejich sociální status a dokážou v rodině lépe prosadit své požadavky. Vzdělanost žen tedy jednak způsobuje to, že se lidé stále častěji rozhodují pro model rodiny s méně dětmi, a jednak to, že se jim tohoto modelu daří díky znalostem moderních antikoncepčních metod dosáhnout. Ram se ve své studii s názvem *Fertility Decline and Family Change in India* zabývá dalšími faktory, které působí na snižování plodnosti a které do určité míry souvisejí také se vzdělaností žen a

socioekonomickým rozvojem v Indii. Ram zmiňuje jako důležitý faktor například věk, ve kterém indické dívky vstupují do manželství. V Indii jsou i přes omezení daná zákonem dodnes obvyklé brzké sňatky, kdy dívky vstupují do manželství ještě před dosažením plnoletosti. Se zvyšováním průměrného věku, ve kterém dívky vstupují do manželství, dochází i k odložení prvního početí a zkracuje se doba, během které je pár schopen reprodukce, což vede k tomu, že má pár méně dětí (Ram, 2012, 17).

Je třeba dodat, že ve velké a rozmanité zemi jako je Indie, jejíž jednotlivé svazové státy se liší jak svými kulturními specifiky, tak i stupněm socioekonomického rozvoje, pokles plodnosti neprobíhal a neprobíhá všude stejným tempem a způsobem. Pokles plodnosti začal dříve v oblastech indického jihu. Jih Indie je obýván lidmi hovořícími převážně jazyky z drávidské jazykové rodiny, kterými se mluvilo v celé Indii ještě před příchodem Árijů hovořících indoevropskými jazyky, jimiž se dnes hovoří hlavně v severních státech. Dodnes existují mezi indickým severem a jihem velké rozdíly, které se kromě jazyka projevují v rozdílných tradicích, kuchyni a především v kultuře a sociálním uspořádání. Přestože je pro jih Indie také typické patriarchální uspořádání společnosti, není tak silné jako na severu a v mnoha oblastech je tradiční matrilinearita a matrilokalita, díky čemuž jsou místní ženy daleko nezávislejší a ve vztahu k mužům rovnoprávnější. K největšímu poklesu plodnosti došlo v jihoindickém státě Kerála, pro nějž je typická silná matrilineární a matrilokální tradice a který navíc zaznamenal v posledních desetiletích v rámci Indie výrazný pokrok v oblasti socioekonomického rozvoje, který vyústil v to, že se stal prvním indickým státem, který dosáhl v letech 1986 až 1990 úrovně plodnosti odpovídající stabilní populaci (Ram, 2012, 13). V chudých severních státech se silnou patriarchální tradicí však pokles plodnosti nebyl tak razantní. Výjimkou je stát Paňdžáb, který sice patřil ke státům s nejvyšší úrovní plodnosti, ale ve kterém došlo v důsledku úspěšné zelené revoluce k výraznému zlepšení ekonomické úrovně, která způsobila snížení plodnosti na jednu z nejnižších úrovní v Indii.

Jak již bylo uvedeno v úvodu této kapitoly, touha indických manželských párů po mužském potomkovi a jí způsobený nepoměr mezi pohlavími byly dříve dávány do souvislosti s vysokou plodností. Preference synů oproti dcerám v Indii byla považována za jeden z faktorů, který udržuje plodnost na vysokých hodnotách, jelikož při vysokých

hodnotách plodnosti a velkém počtu dětí je vysoká pravděpodobnost, že alespoň některé z dětí, jež se narodí a kterému se podaří přežít do dospělosti, bude syn, po kterém rodiče touží a který je zabezpečí ve stáří. Vysoká plodnost je také spojována s nadměrnou úmrtností dívek, snížení plodnosti by se tedy mělo projevit snížením této nadměrné úmrtnosti, což by mělo mít za následek zmírnění nepoměru. Monica Das Gupta a P. N. Mari Bhat, kteří se zabývali vztahem plodnosti a deficitu žen na paňdžábském venkově, tento efekt nazývají efektem parity (Das Gupta, 1997, 307).

Ve skutečnosti však snížení plodnosti v Indii vedlo k poněkud odlišnému vývoji. V Indii sice došlo k částečnému přijetí moderních norem velikosti rodiny a snížení plodnosti, avšak touha rodičů po synech a vnímání dcer jako břemene nedoznaly tak výrazných změn, přinejmenším ne v tak rychlém tempu jako plodnost. Rodiče sice chtějí mít méně dětí, ale zároveň si přejí, aby tyto děti byly chlapci. To je však daleko méně pravděpodobné než v případě, kdy mají rodiče více dětí, a naopak je zde velká možnost, že například při počtu dvou dětí, jenž se v Indii stává čím dál tím častějším, zůstanou úplně bez synů. Touha po požadovaném počtu synů a poměru pohlaví v rodině tedy může vést k ještě vyšší úmrtnosti malých dívek nebo k tomu, že se rodiče uchýlí k dostupným technologiím umožňujícím zjištění pohlaví plodu a k následným potratům. Monica Das Gupta a P. N. Mari Bhat nazývají tento efekt, kdy dochází v důsledku snižování plodnosti ke zvyšování deficitu žen, efektem intenzifikace (Das Gupta, 1997, 307). Efekt intenzifikace a efekt parity působí při snižování plodnosti proti sobě, přičemž se zdá, že efekt intenzifikace má větší vliv a způsobuje zvýšení deficitu žen.

Diskriminace dívek v podobě pohlavně selektivních potratů, nedostatečné péče či v nejhorším případě v podobě infanticidy se projevuje rozdílnou měrou v souvislosti s tím, o které narození v pořadí se v rodině jedná. Při prvním početí rodiče většinou ještě nesahají po technologiích umožňujících zjištění pohlaví a k potratům, a tak se při prvním porodu diskriminace dívek příliš neprojevuje a poměr pohlaví se blíží k přirozenému poměru pohlaví, jenž je běžný v zemích, kde k pohlavně selektivní diskriminaci nedochází (výjimečně vysoké rozdíly mezi počtem dívek a chlapců při prvním porodu se vyskytují ve státech jako Harijána, Dillí či Uttarpradéš, Ram, 2012, 26). V důsledku snížení plodnosti, jež v roce 2009 dosáhla v Indii hodnoty 2,6 (Census of India, 2011), však dochází k výraznějším změnám poměru pohlaví již v případě

druhého početí. Pokud byl prvním dítětem v rodině chlapec, tak se při narození druhého dítěte nepoměr mezi pohlavími ještě také tolik neprojeví, ale v případě, že byla prvním dítětem dívka, tak se poměr pohlaví výrazně vychýlí ve prospěch chlapců.

Tabulka 2: Poměr pohlaví (dívek na 1000 chlapců) u druhého dítěte v závislosti na pohlaví prvního dítěte

A	B	C	D
Year	Sex ratio (95% C.I.) when first child is female. [N = Total number]	Sex ratio (95% C.I.) when first child is male. [N = Total number]	Difference between sex ratios ^a . (95% C.I.)
1974–1975	754 (658 862) P<0.01* [N = 854]	1266 (1107 1452) P<0.001* [N = 852]	0.13 (0.08 to 0.18)*
1984–1985	865 (773 967) P = 0.38 [N = 1225]	958 (858 1070) P = 0.37 [N = 1255]	0.03 (-0.01 to 0.06)
1994–1995	610 (541 686) P<0.001* [N = 1167]	1213 (1085 1357) P<0.001* [N = 1239]	0.17 (0.13 to 0.21)*
2004–2005	629 (541 728) P<0.001* [N = 741]	1222 (1059 1412) P<0.001* [N = 753]	0.16 (0.11 to 0.21)*
All years	716 (672 762) P<0.001* [N = 3987]	1140 (1072 1212) P<0.001* [N = 4099]	0.12 (0.09 to 0.14)*

P value compared to the overall sex ratio of 210 for the period 1905–2005.
^a Difference in proportion of sex ratios in column B & C.
* Significant.
doi:10.1371/journal.pone.0002224.t004

Zdroj: Liisanantti, 2012

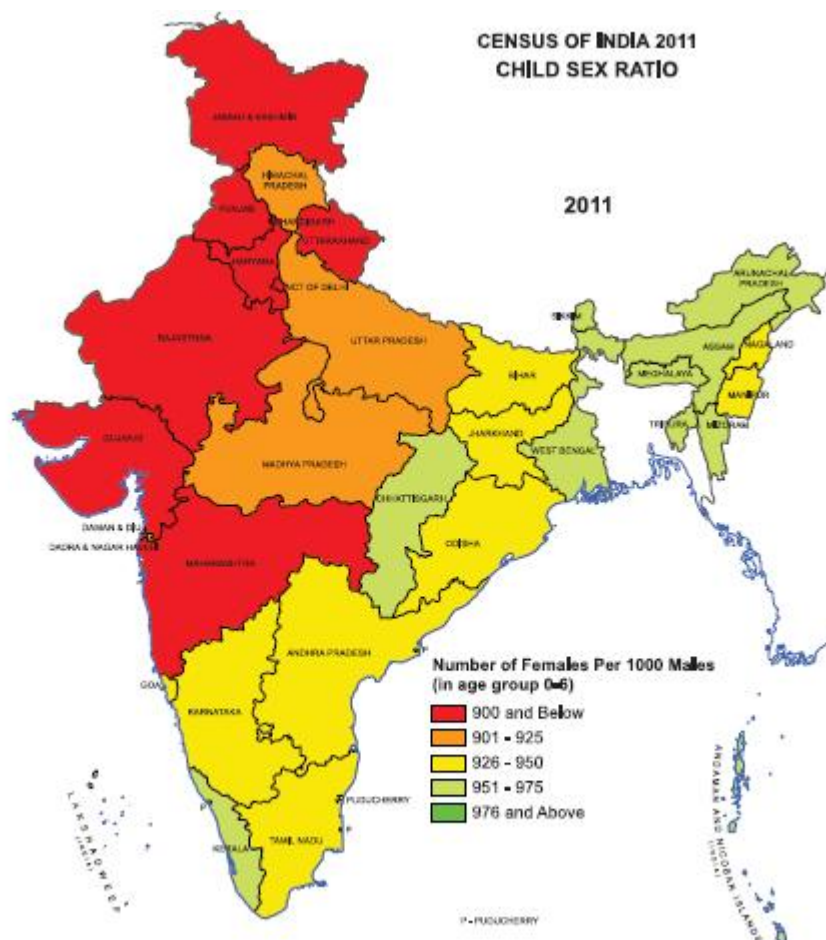
9. Územní a sociální diferenciacce jevu

V této kapitole se zaměřuji na rozdíly, které se v poměrech pohlaví objevují napříč různými regiony Indie i různými sociálními vrstvami a skupinami. Jak jsem se již několikrát zmínil v předchozích kapitolách, Indie je velmi pestrá krajina, jež i v demografických ukazatelích vykazuje výraznou heterogenitu. V rámci Indie existují státy, ve kterých se poměr pohlaví při narození i poměr všech mužů vůči ženám příliš neodlišuje od poměrů běžných v jiných zemích, a takové, které indický celonárodní poměr pohlaví posouvají na takovou úroveň, díky níž je Indie jednou ze zemí s největším deficitem žen. Rozdíly ve výskytu fenoménu se však neobjevují pouze mezi různými oblastmi, ale také v rámci jednotlivých států a regionů, mezi městy a venkovem a také mezi různými skupinami obyvatel žijících na jednom místě. To je dáno například výraznou sociální stratifikací, která vychází z do dnešních dnů přetrvávajícího kastovního uspořádání, pestrá náboženská skladba obyvatel, rozdíly v ekonomické situaci či ve vzdělanosti. Fenomén missing women tak není plošným celoindickým problémem, ale postihuje více pouze určité sociální skupiny či geografické oblasti.

Dlouhodobě vykazují nejvýraznější nepoměr mezi počtem mužů a žen státy na severu a severozápadě Indie, především státy Paňdžáb, Harijána, Rádžasthán, Gudžarát, Dillí a Maháráštra. Například v roce 2011 byl poměr podíl počtu žen na 1000 mužů ve státě Paňdžáb 876 a ve státě Harijána dokonce 861, zatímco ve státě Kerála na jihu Indie, který dlouhodobě vykazuje k ženám nejpriznivější poměry v Indii, byl poměr pohlaví v roce 2011 1059 žen na 1000 mužů (census of India, 2011, s. 14). U dětí do 6 let pak byla tato hodnota v Paňdžábu 846 a v Harijáně 834, zatímco ve státě Kerála 964 (census of India, 2011, s. 24). Zvýšený deficit žen v těchto severních a severozápadních státech odpovídá rozdělení Indie na dvě odlišné geografické zóny, severní a jižní, přičemž „severní a severozápadní regiony spadají do severní demografické a kulturní zóny charakteristické vysokou plodností, vysokou úmrtností, více maskulinním poměrem pohlaví a nízkým postavením žen“ (Bandhyopadyay, 2003, s. 911-912). To,

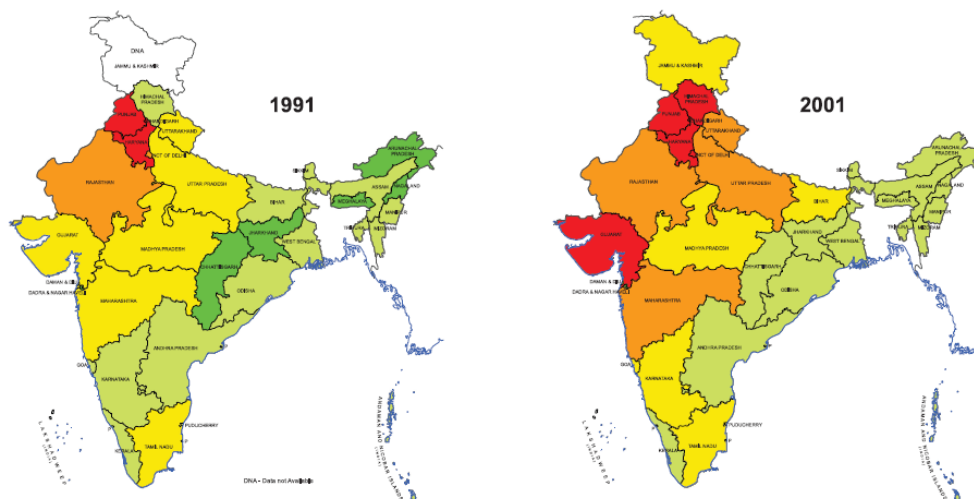
že poměr pohlaví je na severu a severozápadě Indie k ženám a dívkám nepříznivý je známo již poměrně dlouhou dobu a „britští úředníci si byli velmi dobře vědomi tohoto problému v severní Indii již během poloviny 19. Století“ (Chakraborty, 2010, s. 989). Existují různé názory na to, co je příčinou tohoto rozdělení a jakými faktory je dán silně patriarchální charakter severoindické společnosti. Severojižní dichotomie do určité míry kopíruje jazykové rozdělení Indie na indoárijský sever a drávidský jih, o němž se zmiňuji již v předchozí kapitole, přičemž toto rozdělení s sebou nenese pouze odlišnosti v jazycích, jimiž se lidé na územích dorozumívají, ale také odlišnosti v kulturních zvycích a ve způsobech obživy, které ovlivňují mnohé další, především sociální a ekonomické aspekty života.

Mapa 1: Znázornění indických států s nejvýraznějším nepoměrem pohlaví u dětí ve věku do 6 let v roce 2011

Zdroj: Census of India, 2011

Mapa 2: Znázornění indických států s nejvýraznějším nepoměrem pohlaví u dětí ve věku do 6 let v letech 1991 a 2001

Zdroj: Census of India 2011

Nižší postavení ženy, silné patriarchální uspořádání společnosti a preferování synů by mohlo být částečně důsledkem odlišného způsobu tradičního venkovského zemědělství na severu a jihu Indie. Na severu Indie „farmáři v regionech s nejnižším poměrem žen k mužům pěstují zejména pšenici, zatímco dominantní plodinou v jižních částech Indie je spíše rýže. Pokud je pěstování pšenice více závislé na intenzivní mužské práci než pěstování rýže, mohlo by to vysvětlovat odlišnou míru preferování synů napříč Indií“ (Chamarbagwala, 2006, s. 4).

Někteří výzkumníci jako například Eliana Carranza jdou ve svých názorech ohledně vlivu zemědělství a jeho využívání mužské a ženské pracovní síly na fenomén missing women ve venkovských oblastech ještě dále a snaží se vysvětlit zvýšený deficit žen v některých oblastech Indie odlišnou strukturou půdy, jejímž důsledkem je i odlišný způsob obdělávání (Carranza, 2012, s. 1). Carranza se domnívá, že „hloubka půdy a příprava záhonu jsou exogenně determinovány strukturou půdy. Hluboká orba snižuje potřebu přesazování, hnojení a plení, což jsou činnosti obvykle vykonávané ženami. V oblastech, kde je potřeba hluboké orby, se očekává, že nižší poptávka po ženské pracovní síle bude mít negativní dopad na vnímání relativní hodnoty dívek

v domácnosti“ (Carranza, 2012, s. 2). Způsob zemědělství a obdělávání půdy tedy nemá vliv pouze na rozdílný deficit žen na severu a jihu Indie, ale projevuje se i v rámci jednotlivých regionů a distriktů, přičemž „struktura půdy sama o sobě způsobuje 62 procent variability ženské participace na zemědělské pracovní síle mezi distrikty v rámci státu a 70 procent variability u poměru pohlaví ve věku 0 až 6 let na venkově“ (Carranza, E., 2012, s. 4). I přesto, že struktura půdy způsobuje rozdíly mezi jednotlivými oblastmi v celé Indii, „vztah mezi půdní strukturou, relativní participací žen na pracovní síle a poměrem dívek k chlapcům výrazně silnější na patriarchálním severu Indie než na pohlavně rovnostářském jihu“ (Carranza, E., 2012, s. 27).

Na rozdílné postavení ženy a vnímání její hodnoty na severu a jihu Indie mají také vliv odlišné „rodinné a příbuzenské systémy, které často určují práva žen v tradičních společnostech a jsou nejpravděpodobnějšími faktory způsobujícími historicky přetrvávající geografický vzorec missing women“ (Chakraborty, 2010, s. 990). Pro sever Indie je typická exogamie, kdy jsou dívky provdávány do nespřízněných rodin a do jiných, často vzdálených vesnic a v minulosti „severoindický příbuzenský systém založený na vesnické exogamii vedl k nižší autonomii žen, nižšímu věku, ve kterém ženy vstupují do manželství, vyšší plodnosti, vyšší dívčí úmrtnosti a výraznějšímu nepoměru pohlaví“ (Chakraborty, 2010, s. 990). Na jihu Indie je oproti tomu obvykle praktikována vesnická endogamie, kdy jsou ženy provdávány za muže žijící v jejich vesnici a náležící k jejich relativně blízkému příbuzenstvu, díky čemuž „jižní příbuzenský systém založený na sňatcích mezi bratranci a sestřenicemi zvyšuje autonomii žen a přispívá tak k poměrům pohlaví, které favorizují více muže než ženy“ (Chakraborty, 2010, s. 990). Je zajímavé, že na jihu Indie byla a dodnes je endogamie tak rozšířená, že „dokonce Bráhmáni, kteří se přistěhovali ze severu, preferovali svazky mezi bratranci a sestřenicemi, které nebyly povoleny tradičním hinduistickými zákony“ (Chakraborty, 2010, s. 1009). Jelikož v případě exogamních svazků „se ženy tradičně stávají částí rozšířené rodiny jejího manžela a neočekává se od nich, že by přispívaly k finanční podpoře svých rodičů ve stáří, mít syny má pozitivní efekt na životní standardy rodičů. Tento efekt je méně častý v oblastech, kde lidé praktikují vesnickou endogamii, manželství jsou uzavírána v rámci vesnice a ženy zůstávají na blízku svým rodičům“ (Chamarbagwala, 2010, s. 3).

Kromě odlišností, které spočívají v endogamních, resp. exogamních svazcích, existují mezi jihem a severem Indie i další rozdíly v rodinných a příbuzenských strukturách, které výrazně ovlivňují poměr pohlaví. Ačkoliv byla většina tradičních společností na jihu Indie „patrilinéárních a patrilokálních, některé (jako například u Nayarů v Kerále) byly matrilineární a matrilokální“ (Chakraborty, 2010, s. 994). V těchto společnostech nepředstavovaly dívky takové břemeno a jejich hodnota jako potomků se blížila hodnotě synů. Na severu Indie je oproti tomu patrilinearita a patrilokalita v mnohých oblastech stále velmi striktně dodržována a navíc u některých kast spojena s hypergamií, díky čemuž je zde daleko rozšířenější předávání věna než na jihu Indie a částky, které věno představují, jsou vyšší.

Ačkoliv v Indii nadále přetrvává severojižní dichotomie poměrů pohlaví, deficit žen se začíná projevovat i v jiných než v severních a severozápadních státech. Jak uvádí Tanika Chakraborty a Sukkoo Kim, „ačkoliv došlo během 20. století ke srovnání rozdílů v poměrech pohlaví mezi severními a jižními oblastmi, k tomuto srovnání došlo z velké části proto, že došlo ke konvergenci jižních poměrů pohlaví směrem k severním hodnotám“ (Chakraborty, 2010, s. 989).

Rozdíly v rodinné a příbuzenské struktuře a z nich vyplývající rozdíly v postavení žen a v poměrech pohlaví, které se projevují jak v rozdílných geografických vzorcích výskytu na makro úrovni, tak v odlišnostech vyskytujících v rámci jednotlivých distriktů či obcí na mikro úrovni, jsou dávány do souvislosti s indickým kastovním systémem i s náboženskou skladbou obyvatel. Na severu Indie, pro nějž je typický deficit žen, jejich nízké postavení, exogamie, či tradice dávání věna, je velmi rozšířen a upřednostňován „ideál vysokých kast spojený s konzervativní árijskou (hinduistickou) ideologií. Jihoindické drávidské kulturní normy stejně jako organizace rodiny v nehinduistických náboženstvích a dokonce ideály a praktiky nižších hinduistických kast se zdají být odlišné“ (Chamarbagwala, 2006, s. 6). Podle Chamarbagwaly a Rangera nejsou tyto konzervativní hinduistické kulturní normy a ideje ničím, co by mělo základ v hinduistické náboženské doktríně, ale jsou spíše blízké ideologii vlivné organizace Sangh Parivar (SP), politické strany Bharatiya Janata Party (BJP) či hnutí Hindutva. Pro ně je typická silně nacionalistická hinduistická ideologie „založená na specifické interpretaci hinduistických norem vysokých kast skombinované

se silnou protimuslimskou rétorikou, která je příležitostně podpořena násilnými činy“ (Chamarbagwala, 2006, s. 7). Chamarbagwala a Ranger se snažili naleznout spojitost mezi vyznáváním hodnot a myšlenek blízkých této konzervativní ideologii a výrazným nepoměrem mezi počtem mužů a žen tak, že porovnávali volební úspěchy konzervativních a radikálních náboženských politických stran v 569 distriktech všech svazových států a teritorií Indie s údaji o poměrech pohlaví. A skutečně se jim podařilo dokázat, že v distriktech, ve kterých zaznamenaly úspěch tyto strany, byl nižší poměr žen vůči mužům při narození i v období od 0 do 5 let věku. A tyto distrikty byly koncentrovány převážně na indickém severu a severozápadě.

K ženám daleko příznivější poměr pohlaví, alespoň tedy při narození, se naopak vyskytuje mezi zástupci nižších hinduistických kastovních skupin a tzv. navržených kast a navržených kmenů (nedotýkatelní neboli Dalitové, původní kmenové obyvatelstvo Indie atd.). V roce 2011 byl celkový poměr pohlaví u navržených kast a kmenů 990 žen na tisíc mužů (Census of India, 2011). Svou roli v případě navržených kast a kmenů hrají jak ekonomické, tak kulturní faktory a tento poměr je dán buď tím, že „navržené kasty nemají stejný přístup k ilegálním potratům, což je pravděpodobné vysvětlení dané všeobecně nízkým ekonomickým statutem navržených kast, nebo tím, že tradiční představy vysokých kast o patřičných vztazích mezi mužem a ženou nebyly navrženými kastami přijaty“ (Chamarbagwala, 2006, s. 13). Mezi zástupci navržených kast je také větší zastoupení pracujících žen a je u nich „více pravděpodobné, že budou samostatně výdělečně činné či pracovat daleko od svého domova,“ (Boroah, 2009, s. 7) což se samozřejmě projevuje větší nezávislostí žen i rozdílným vnímáním jejich hodnoty. Chamarbagwala a Ranger však upozorňují na to, že „kastovní rozdíly mizí, pokud se jedná o děti mezi 0 až 5 lety věku“ (Chamarbagwala, 2006, s. 13). To podle nich „naznačuje to, že nízké kasty a tím pádem chudší rodiny mají horší přístup k pohlavně selektivním technologiím, což je pak kompenzováno v období po narození“ (Chamarbagwala, 2006, s. 13).

Tabulka 3: Poměr pohlaví (ženy na 1000 mužů) u navržených kast a kmenů

State/ UT Code	India/ State/ Union Territory ^a	Sex Ratio 2001			Sex Ratio 2011		
		Total	Rural	Urban	Total	Rural	Urban
1	2	3	4	5	6	7	8
	INDIA	978	981	944	990	991	980
01	Jammu & Kashmir	910	916	799	924	927	872
02	Himachal Pradesh	996	1,002	809	999	1,003	923
03	Punjab	NST	NST	NST	NST	NST	NST
04	Chandigarh #	NST	NST	NST	NST	NST	NST
05	Uttarakhand	950	956	867	963	966	938
06	Haryana	NST	NST	NST	NST	NST	NST
07	NCT of Delhi #	NST	NST	NST	NST	NST	NST
08	Rajasthan	944	950	851	948	951	893
09	Uttar Pradesh	934	945	850	952	959	884
10	Bihar	929	934	839	958	960	934
11	Sikkim	957	950	1,024	960	942	1,042
12	Arunachal Pradesh	1,003	1,000	1,020	1,032	1,022	1,083
13	Nagaland	943	942	946	976	964	1,014
14	Manipur	980	977	1,040	1,002	995	1,051
15	Mizoram	984	959	1,012	1,007	967	1,047
16	Tripura	970	971	921	983	982	1,017
17	Meghalaya	1,000	987	1,072	1,013	996	1,104
18	Assam	972	974	929	985	984	996
19	West Bengal	982	984	950	999	1,000	991
20	Jharkhand	987	989	965	1,003	1,003	1,007
21	Odisha	1,003	1,006	948	1,029	1,031	991
22	Chhattisgarh	1,013	1,017	941	1,020	1,021	999
23	Madhya Pradesh	975	979	912	984	986	956
24	Gujarat	974	978	926	981	984	952
25	Daman & Diu #	947	952	928	977	982	972
26	D & N Haveli #	1,028	1,032	973	1,010	1,011	1,002
27	Maharashtra	973	979	931	977	984	942
28	Andhra Pradesh	972	974	941	993	996	968
29	Karnataka	972	975	960	990	990	993
30	Goa	893	827	928	1,046	1,026	1,076
31	Lakshadweep #	1,003	1,001	1,006	1,003	994	1,006
32	Kerala	1,021	1,020	1,053	1,035	1,031	1,070
33	Tamil Nadu	980	977	997	981	982	980
34	Puducherry #	NST	NST	NST	NST	NST	NST
35	A & N Islands #	948	954	796	937	931	1,030

Zdroj: Census of India, 2011

Podobně jako u nejnižších kast ani u populace indických muslimů, kteří tvoří po Indonésii druhou největší muslimskou komunitu na světě, není tak výrazný deficit žen jako u konzervativních příslušníků vyšších hinduistických kast. To by se na první

pohled mohlo zdát jako poměrně překvapivá informace, jelikož Islám je stereotypně vnímán jako náboženství, v němž má žena velmi nízké postavení a je plně podřízena muži. To je u některých muslimských komunit samozřejmě pravda, navíc i mezi muslimy existuje silné upřednostňování synů oproti dcerám, což by mohlo vytvářet dojem, že mezi muslimy bude také větší počet mužů než žen. Avšak muslimské rodinné uspořádání a zvyklosti se od hinduistických velmi liší, díky čemuž je mezi muslimy méně zkreslený poměr pohlaví. Například samotná povaha sňatku a manželství je odlišná a muslimské manželství „není definováno jako svátost, ale spíše jako občanská smlouva“ (Boroah, 2009, s. 4). Významným rozdílem je také to, že „mezi muslimy nedochází k předávání věna. Místo toho nevěsta dostává tzv. cenu nevěsty od rodiny ženicha“ (Chamarbagwala, 2006, s. 12). Dalším významným faktorem je to, že „muslimský příbuzenský systém sdílí podobnosti s jižním drávidským systémem, ve kterém jsou preferovány sňatky mezi bratranci a sestřenicemi a ve kterém je ženám dovoleno dědit majetek.“ (Chakraborty, 2010, s. 994). Na nezkreslený poměr pohlaví u muslimů má nejspíše vliv také to, že mezi muslimy nejsou z etických důvodů akceptovány potraty. Tento vliv však nebude tak výrazný, jelikož ani v období po narození se u muslimů nevyskytuje zvýšená ženská úmrtnost, přestože se u nich objevuje vyšší plodnost než u jiných náboženských skupin v Indii.

Naopak výrazně, až extrémně zkreslený poměr pohlaví se vyskytuje u Sikhů, vyznavačů specifického náboženství, které má svůj původ v Paňdžábu a které v sobě spojuje jak hinduistické myšlenky a ideje vlastní indickému subkontinentu tak prvky vycházející z Islámu. Tento zkreslený poměr pohlaví u Sikhů je „překvapivý i očekávaný zároveň. Zatímco oficiální náboženská doktrína zdůrazňuje rovnost pohlaví a explicitně odmítá platby věna, existuje dostatečná neoficiální i systematická evidence, že přinejmenším část sikhské komunity nedodrжуje tyto konkrétní aspekty náboženského učení.“ (Chamarbagwala, 2006 s. 13). K nedodržování těchto náboženských nařízení dochází především u těch Sikhů náležících svým původem ke kastě Džátů, kteří patří mezi hlavní vlastníky půdy v Paňdžábu a ekonomicky i kulturně dominují celému regionu (Das Gupta, 1997, s. 89). Podle Sarkarii (2009, s. 916) je vysoký deficit žen u Sikhů dán tím, že „Sikhové vždy preferovali syny, jelikož náleží k válečnické rase.“ Podle Rity Patel byl v některých komunitách Sikhů v osmdesátých

letech nedostatek žen tak výrazný, že v „některých sikhských vesnicích byl poměr pohlaví jen 31 žen na 100 mužů“ (Patel, R., 1996, s. 2). Právě velký deficit žen u Sikhů je také jednou z příčin velmi zkresleného poměru pohlaví v některých severoindických státech, především pak v Paňdžábu, ve kterém Sikhové tvoří dominantní skupinu obyvatel.

Také u další specificky indické náboženské skupiny se objevuje k ženám velmi nepříznivý poměr pohlaví. Touto skupinou jsou džinisté, u nichž sice není nepoměr tak výrazný jako u Sikhů, ale i tak je výraznější než u hinduistů, přičemž „závažnost tohoto efektu u džinistů je zvláště zarážející, jelikož se zdá v rozporu s odporem, který mají dokonce k zabíjení zvířat“ (Chamarbagwala, 2006, s. 12).

Tabulka: Poměr počtu narozených chlapců k počtu narozených děvčat v roce 2001 u jednotlivých indických náboženských skupin

Náboženství	Poměr pohlaví při narození
Hinduisté	110,9
Muslimové	107,4
Křesťané	103,8
Sikhové	129,8
Buddhisté	108,4
Džinisté	118,0

Zdroj: Guilmoto, 2007

Velká pozornost je v souvislosti s fenoménem missing women v Indii věnována roli a vlivu vzdělání a gramotnosti žen. A podobně jako u jiných aspektů fenoménu missing women a faktorů s ním spojených jsou i s vlivem vzdělání na poměr pohlaví spojena některá zdánlivě paradoxní zjištění. Mezi muži a ženami existuje v Indii velký rozdíl ve vzdělanosti a mohlo by se zdát, že se zlepšující se úrovní vzdělání a zvyšující se gramotností žen dochází ke zlepšování postavení žen a ženy se stávají nezávislejšími na mužích. Vzdělané ženy mají větší rozhled a přístup k informacím a „očekává se od nich, že budou méně kulturně konzervativní, jelikož se předpokládá, že vzdělání dostane dívky z jejich tradičního životního prostředí a vstoupí jim modernější myšlenky“

(Chamarbagwala, 2006, s. 11). Také je u nich pravděpodobnější, že se zapojí do pracovního procesu a ekonomiky, díky čemuž se mohou více osamostatnit a díky čemuž také stoupá jejich hodnota ve společnosti i hodnota jako potomka. Vzdělání žen je tak chápáno jako jeden z nástrojů sociálního rozvoje, který pomáhá vyrovnávat genderové rozdíly.

Ve skutečnosti však mnoho dosavadních studií naznačuje, že ve spojitosti s vlivem na poměr pohlaví se vzdělání žen projevuje poněkud odlišně. Nedá se s velkou jednoznačností říci, že by s rostoucí vzdělaností žen preferování synů posilovalo či zeslabovalo. Dochází však k jiným efektům, které se v konečném důsledku projevují tak, že dochází ke zhoršování poměru pohlaví v neprospěch žen. Jedním z důvodů, proč dochází v důsledku zvyšujícího se podílu vzdělaných žen ke zkreslování poměru pohlaví, je to, že se zlepšováním v oblasti vzdělání se snižuje plodnost. O tom, jaký vliv má snižování plodnosti na deficit žen a poměr pohlaví především při narození, se zmiňuji již v předchozí kapitole. Dalším významným efektem vzdělání žen je to, že „gramotné ženy mohou snadněji získávat informace o technologiích zjišťování pohlaví a indukovaných potratech“ (Chamarbagwala, 2006, s. 11). V důsledku toho se zdá, že „zlepšení úrovně vzdělání mezi ženami v Indii pouze zvýšilo pravděpodobnost, že domácnosti budou přijímat pohlavně selektivní postupy“ (Liisanantti, 2012, s. 6).

V případě vlivu vzdělání na poměr pohlaví neexistuje žádná jednoduchá přímá úměra a vliv vzdělání žen se samozřejmě liší v závislosti na tom, jakého stupně vzdělání žena dosáhne. Lisa R. Inchani a Dejian Lai, kteří zkoumali vztah vzdělání a poměrů pohlaví na indickém venkově i ve městech, uvádějí, že v Indii je „vzdělávací systém rozdělen do čtyř odlišných skupin: základní, střední, sekundární a absolventský. Základní škola se týká 1. až 5. třídy, střední škola zahrnuje 6. až 10. třídu, střední škola se skládá z 11. a 12. třídy a konečně, absolventské vzdělávání se vztahuje na jakoukoli vysokou školu nebo postgraduální vzdělávání“ (Inchani, 2008, s. 74). Podle Inchani a Laie „se zdá, že ve venkovských oblastech Indie se poměr děvčat ke chlapcům ve věku 0 až 6 let zvyšoval spolu s tím, jak se zvyšovala úroveň vzdělání matek, ale narážel na strop ve chvíli, kdy ženy dokončily střední školu“ (Inchani, 2008, s. 79). Oproti tomu „poměr pohlaví se začal snižovat, když ženy dokončili sekundární školu či se staly absolventkami“ (Inchani, 2008, s. 79).

Tabulka 4: Poměr počtu dívek ke chlapcům ve věku od 0 do 6 let podle dosaženého vzdělání na indickém venkově v roce 2001

Table 2 Child sex ratios by mother's education level in rural India

Score Education level of mother	1 Illiterate	2 Literate but below primary	3 Primary but below middle	4 Middle but below secondary	5 Secondary but below graduate	6 Graduate and above
Females	185,810,796	19,596,725	24,571,779	10,466,017	9,366,837	1,351,649
Males	210,012,641	21,352,632	26,849,845	11,379,857	10,225,832	1,477,224
Total	395,823,437	40,949,357	51,421,624	21,845,874	19,592,669	2,828,873
Proportion ^a	0.4694	0.4786	0.4778	0.4791	0.4781	0.4778
Child sex ratio	0.8848	0.9178	0.9152	0.9197	0.9160	0.9150

^a Proportion = number of female children/number of total children

Zdroj: Inchani, 2008

Podobně jako vliv vzdělání se na poměrech pohlaví projevuje také vliv socioekonomické úrovně a příjmů obyvatel Indie. Opět by se mohlo zdát, že s rostoucími příjmy a socioekonomickou úrovní se bude poměr děvčat a chlapců vyrovnávat, jelikož lépe situované rodiny by se neměly tolik ohlížet na ekonomická omezení a měly by mít více prostředků k zajištění přežití novorozenech děvčat, k investicím do jejich dalšího života a vzdělání, případně uhrazení plateb spojených s věnem by pro ně nemělo být takovým problémem. Skutečnost je však samozřejmě opět značně složitější a „zatímco ekonomické faktory jasně ovlivňují počet narozených a přeživších dívek, nedá se říci, že by vyšší příjem vedl k vyššímu počtu dívek“ (Chamarbagwala, 2006, s. 1-2). Důkazem může být i to, že i přes prudký ekonomický růst a rozvoj Indie v posledních několika desetiletích nedošlo k vyrovnání počtu mužů a žen, ale naopak k výraznějšímu zkreslení poměrů pohlaví. Zjednodušené úvahy by mohly svádět k tomu, že fenomén missing women v Indii je záležitostí chudých, nevzdělaných či zaostalých vrstev obyvatelstva, pravdou však je, že se daleko více projevuje mezi ekonomicky dobře zajištěnými rodinami. To, že se mezi bohatšími vrstvami obyvatel objevuje zkreslený poměr pohlaví, je opět do určité míry dáno poklesem plodnosti. Mezi lépe situovanými rodinami je častější modernější model rodiny se dvěma dětmi, zároveň jsou však mezi těmito rodinami nadále živé kulturní

normy a hodnoty, které jsou spojeny s upřednostňováním synů, což se projevuje častějším využíváním technologií umožňujících zjištění pohlaví a potratů. Svoji roli hraje také fakt, že mnoho z těchto rodin náleží k vyšším hinduistickým kastám, u nichž jsou konzervativní kulturní normy obzvláště silné, jak je již zmíněno výše v této kapitole.

Příkladem svazového státu, ve kterém proběhl překotný socioekonomický rozvoj, který vyústil ve zhoršení poměrů pohlaví, je Paňdžáb. Paňdžáb se poté, co v něm úspěšně proběhla zelená revoluce, což je název pro „rozvojové iniciativy prováděné na přelomu 60. a 70. let minulého století rozvinutými zeměmi za účelem pomoci rozvojovým zemím ke zvýšení jejich výnosů,“ (Sarkaria, 2009, s. 914) proměnil ze zaostalého státu s jednou z nejvyšších hodnot plodnosti v celé Indii ve velmi prosperující stát, který v následujících letech po zelené revoluci zaznamenal výrazný pokles plodnosti. V důsledku spojení poklesu plodnosti, snížení podílu žen na zaměstnanosti, které způsobila zelená revoluce, a specifické náboženské a kastovní skladby obyvatel se Paňdžáb stal jedním ze svazových států s nejvíce zkresleným poměrem pohlaví v Indii.

Z výše uvedených informací je patrné, že významné diferenciací fenoménu missing women musejí existovat také mezi indickými městy a venkovem. Inchani a Lai (2008, s. 75) uvádějí, že „ve venkovských oblastech Indie je vyšší podíl žen k mužům než v městských oblastech.“ Podle posledního indického sčítání lidu, jež proběhlo v roce 2011, byl podíl počtu žen na tisíc mužů v Indii 929 v městských oblastech a 949 na venkově (Census of India, 2011). U dětí do 6 let pak byl tento poměr ve městech 905 dívek na tisíc chlapců, zatímco na venkově 923 dívek na tisíc chlapců (Census of India, 2011). Pro člověka neznalého okolností by tyto informace mohly být překvapením, protože by se mohl domnívat, že na zaostalém venkově, kde jsou tradice živější a přísněji dodržované, budou rodiče své dcery mnohem více diskriminovat. Při důkladnějším zkoumání a zamyšlení se nad problémem však tato informace vyznívá poměrně logicky. Jedním z důvodů mírnějšího deficitu žen je například to, že na venkově jsou jak gramotnost, tak vzdělanost obecně nižší než ve městech. Například v roce 2011 byla míra gramotnosti v indických městech 84,1 %, zatímco na venkově 68,7 % (Census of India, 2011). Pokud mají gramotné ženy a ženy s vyšší úrovní

dosaženého vzdělání tendenci k častějšímu využívání pohlavně selektivních technologií, je logické, že poměr děvčat ke chlapcům při narození nebude na venkově tak nízký jako ve městě, kde je vzdělanost obvykle vyšší. Analogické je to i s ekonomickou úrovní obyvatel, která je na indickém venkově také nižší než ve městech.

Důležitým faktorem je také nižší dostupnost středisek vybavených pohlavně selektivními technologiemi. I přesto, že i na vesnicích mají lidé možnost těchto technologií využít, ať už tak, že buď využijí služeb některého z mobilních středisek či možnosti poslat vzorek plodové vody do laboratoře, kde provedou rozbor a zjistí tak pohlaví dítěte (o těchto možnostech se již zmiňuji v kapitole věnované rozšíření pohlavně selektivních technologií v Indii), dostupnost není zdaleka tak vysoká jako ve velkých městech. Venkovské ženy jsou také o možnostech pohlavní selekce daleko méně informované, což je dáno jak nižší vzdělaností, tak nižší dostupností informací. Jak dostupnost pohlavně selektivních technologií, tak dostupnost informací o nich je do velké míry dána tím, že tyto technologie se objevily poprvé právě ve velkých městech a odtud se začaly teprve šířit do dalších měst a na venkov, v důsledku čehož došlo v letech 1981 až 2001 k postupnému zvyšování podílu chlapců k dívkám, jenž byl daleko rychlejší v městských oblastech (Guilmoto, 2007, s. 4).

Ve venkovských oblastech Indie je také obvyklá vyšší míra plodnosti, než jaká je obvyklá ve městech. To je dáno například nižší vzdělaností, především však venkovským životním stylem, pro nějž je větší počet dětí typický. V roce 2009 dosahovala míra plodnosti na indickém venkově hodnoty 2,9, zatímco ve městech měla hodnotu 2 (Census of India, 2011). Ženy na venkově tak měly v průměru o jedno dítě víc než ženy ve městě, což znamená, že měly větší šanci, že se jim narodí syn a dosáhnou tak požadovaného poměru pohlaví, aniž by musely sáhnout k pohlavně selektivním technologiím a potratům.

10. Důsledky deficitu žen v Indii

Tato kapitola je zaměřena na popis důsledků, jimiž se fenomén missing women projevuje v indické společnosti. Zvýšený deficit žen je výraznou demografickou změnou, která s sebou nese závažné a hluboké sociální a ekonomické důsledky, jejichž dopad bude indická společnost pociťovat po dlouhou dobu mnoha generací i v případě, že by v nejbližších letech došlo k zázračnému narovnání zkresleného poměru pohlaví. Jak závažně a v jakém rozsahu se tyto dopady ohromujícího a nepřírozeného nedostatku žen projeví, je nyní navíc velmi obtížné předvídat, jelikož některé důsledky se začínají postupně projevovat až v dnešní době, kdy dospívá a dostává se do produktivního věku generace mužů narozených v Indii v období od osmdesátých let, kdy došlo v důsledku masivního rozšíření pohlavně selektivních technologií k prudkému zhoršení poměru pohlaví v neprospěch indických žen.

Podle Guilmota jsou samotný fenomén missing women i jeho důsledky téměř typickým příkladem tzv. tragédie obecní pastviny (Guilmoto, 2009, s. 21). Tragédie obecní pastviny, jež je v originále nazývána Tragedy of the commons, je pojem, se kterým poprvé přišel v roce 1968 ve své stejnojmenné esaji americký ekolog a profesor biologie Garrett Hardin, jenž takto označuje situaci, kdy volný přístup jednotlivce k veřejnému zdroji vede ke kompletnímu vyčerpání tohoto původně sdíleného zdroje (Hardin, 1968). Podle Guilmota je takovýmto veřejným statkem vyvážený poměr pohlaví a chování domácností, které chtějí zamezit narození dívky, je typickým oportunistickým přístupem, jež má zřejmé výhody v prostředí, kde mají chlapci větší hodnotu než dívky (Guilmoto, 2009, s. 21). Společným prvkem s ostatními příklady tragédie obecní pastviny je to, že pravý dopad je posunut o několik dekad a pocítí ho až další generace (Guilmoto, 2009, s. 22). Rozdílem oproti jiným příkladům tragédie obecní pastviny je to, že důsledky i samotný fenomén nejsou úplně nezvratné, i když řešení a návrat k vyrovnanějším poměrům pohlaví jsou samozřejmě také značně dlouhodobou záležitostí v řádu několika generací. Guilmoto dále připomíná, že tento oportunistický přístup zůstává nepovšimnut velkou částí ostatních členů společnosti a ani ti, kdo nejvíce využívají pohlavně selektivní technologie, si vůbec nepřipouštějí svůj

díl viny na zkresleném poměru pohlaví, jelikož právě oni mají v průměru nejvíce dcer (Guilmoto, 2009, s. 21). To vytváří z fenoménu missing women ještě složitější problém, protože tito lidé si neuvědomují, proč zrovna oni by neměli mít nárok na využívání pohlavně selektivních technologií a na poměr pohlaví, který oni sami chtějí.

Většina problémů, které se objevují v důsledku rozšířeného fenoménu missing women, je spojena s tím, že kvůli ohromnému přebytku mužů je v současnosti pro mladé muže v Indii čím dál tím obtížnější najít si manželku. Paradoxní je, že je to úplně opačný problém než ten, který vedl k velkému nárůstu a rozšíření věna, jež mělo velký vliv na zhoršení poměru pohlaví. Podle Ravindera Kaura (2008, s. 7) „muži ve státech Harijána a Paňdžáb zažívají v důsledku nepříznivého poměru pohlaví až dvacetiprocentní deficit žen ve věku na vdávání.“ Tento problém se jeví jako ještě závažnější, když si uvědomíme, jaká důležitost je v Indii přikládána tomu, aby se muž oženil a založil rodinu. Tyto tradiční představy jsou v indické společnosti stále velmi silně zakořeněné a je sociálně nepřístupné, aby muž zůstal svobodným mládencem. Takovýto muž se tak automaticky dostává na okraj společnosti. To, že se muž neožení, však s sebou nese pouze propad na sociálním žebříčku, ale často to také představuje pro muže významný ekonomický problém, neboť jak uvádí Kaur (2008, s. 6), „ve venkovských oblastech je manželství nezbytné pro udržení životaschopného zemědělství.“ Není tedy divu, že se muži snaží získat životní partnerku za každou cenu.

Například Rita Patelová (1996, s. 11) se domnívá, že „nedostatek potenciálních nevěst může vyústit v to, že děvčata budou vstupovat do manželství v mladším věku.“ To může vést k obrácení pozitivního trendu posledních desetiletí, kdy ženy začaly vstupovat do manželství díky socioekonomickému rozvoji a rostoucí vzdělanosti v pozdějším věku. Sharma, Gupta a Relhan slova Patelové potvrzují a doplňují, když uvádí, že „s tím, jak počet žen ve věku na vdávání klesá, muži ve venkovských oblastech mají tendenci si brát mladší ženy, což vede k nárůstu plodnosti a tím i k vysokým mírám populačního růstu“ (Sharma, Gupta, Relhan, 2007, s. 858). Vstup do manželství v nízkém věku s sebou nese další negativní konsekvence. Dochází ke zhoršení postavení ženy, jelikož je velmi nepravděpodobné, že by mladá nevěsta byla schopna dokončit školu či získat pracovní zkušenosti ještě před svatbou, a mladé

nevěsty a jejich děti jsou také více ohroženy úmrtností při porodu (Patel, R., 1996, s. 11).

Pokud se mužům nepodaří opatřit si manželku ani mezi mladšími ročníky místních děvčat, začnou se po ženě poohlížet jinde než v okolí místa svého bydliště. Podobně jako u čínských mužů, kteří si v důsledku nedostatku žen opatřují manželky například v sousedním Vietnamu či Severní Koreji, i v Indii jsou stále častější případy, kdy se muži snaží najít manželku za hranicemi svého regionu ve svazových státech, které nejsou tak výrazně zasaženy deficitem žen, tedy zejména ve státech jižní a východní Indie. Podle Kaura (Kaur, 2008, s. 8) „byly nevěsty takto získávány z východních států Ásám, Západní Bengálsko a Tripura, jižních států Kerála a Ándhrapraděš a dokonce i ze západního státu Maháráštra“. V současné době se muži při hledání nevěsty neomezují pouze na tyto státy, ale snaží se najít ženu, kdekoliv je to možné.

Tento na svém objemu postupně nabývajícím obchod s nevěstami s sebou nese mnoho problematických aspektů. Místo původu nevěsty většinou dělí od místa bydliště jejího nastávajícího manžela stovky či dokonce tisíce kilometrů a především obrovská kulturní propast, v jejímž důsledku nemají nevěsta a ženich téměř nic společného, jelikož jak zmiňuje Kaur (2008, s. 8), „mluví odlišným jazykem, jedí odlišné jídlo, nosí odlišné šaty a jejich behaviorálně kulturní normy jsou rozdílné.“ Žena se tak ocitá ve velmi nezáviděníhodné a těžké situaci, izolovaná od svých nejbližších příbuzných v neznámém a cizím, v některých případech i nepřátelském prostředí, což se může negativně podepsat na jejím duševním zdraví.

Rozdíly mezi manželi jsou v některých případech posilněny také výrazným věkovým rozdílem. Podle Kaura v současnosti sice již nejsou mezi páry takové věkové rozdíly, ale mezi prvními muži, kteří si začali vybírat manželky v kulturně odlišných regionech, byli především vdovci a starší muži (Kaur, 2008, s. 10). Kavitta Sharma a Divya Shah se zabývají ve svém článku z roku 2008 případem třináctileté dívky Moeny ze Západního Bengálska, jež byla nucena provdat se za vdovce Ashoka z Harijány (Sharma, Shah, 2008). Dívka, které se nakonec s pomocí nevládní organizace Prayas podařilo zachránit a z nešťastného manželství uniknout, ve své výpovědi popisuje

opakované bití a znásilňování ze strany manžela a psychický teror ze strany jeho rodiny. Její týrání se vystupňovalo poté, co se dvakrát pokusila o útěk z rodiny. „Když jsem utekla poprvé, byla jsem chycena a zbita holí. Podruhé mě Ashokova rodina opět chytila. Zfackovali mě a zmlátili. Musela jsem pracovat v kuchyni, prát prádlo, uklízet a dojit krávy. Pokud jsem odmítla, zbili mě. Nohy mě z toho stále bolí,“ popisuje Moena zacházení ze strany Ashokovy rodiny (Sharma, Shah, 2008).

Mezi jednotlivými státy, ze kterých nejčastěji pocházejí importované nevěsty, existují významné kulturní i socioekonomické rozdíly, což se projevuje například tak, že „mnoho žen z Kerály, které obecně mají tendenci být více vzdělané a finančně nezávislé, pro sebe může vyjednat mnohem lepší podmínky sňatku než chudé a nevzdělané ženy z Biháru nebo Bengálska“ (Kaur, 2008, s. 9). Je třeba dodat, že na velkém rozmachu obchodu s nevěstami má velký vliv to, že tento obchod je pro rodinu nevěsty výhodný, ať už se jim podaří vyjednat lepší podmínky nebo ne. Podle Kaura nevěsty pocházejí většinou ze specifických rodinných podmínek, kdy mají buď příliš mnoho sester, nebo nemají žijícího otce nebo bratra, kteří jsou obvykle odpovědní za sjednání sňatku, případně jejich rodina není schopná zaplatit nerealisticky vysoké věno, díky čemuž jsou v rodině rádi za to, že mohou dceru provdat, aniž by museli platit věno a jakékoliv další výdaje spojené se svatbou (Kaur, 2008, s. 10). Výjimkou není ani to, že se do obchodu zapojují samotné ženy. Jde většinou o ženy, které chtějí alespoň částečně prolomit svoji izolaci v cizím prostředí a „snaží se vytvořit svoji vlastní komunitu tím, že přivádějí svoje sestry, příbuzné a sousedky ze své vesnice, aby vstoupily do manželství s místními muži. V tomto procesu se některé z nich stanou agentkami či dohazovačkami, čímž si i pro sebe zajistí malý zisk“ (Kaur, 2008, s. 10). Je třeba dodat, že ačkoliv se točí v obchodu s nevěstami velké množství peněz, většina z nich je použita na výdaje spojené s cestováním, svatebními zvyky či s platbami dohazovačům, takže rodiče nevěsty ve většině případů nevidí z těchto peněz nic a nemají tak pocit, že by prodávali vlastní dceru, s výjimkou některých ojedinělých případů, kdy bezskrupulózní příbuzní takto dívky prodávají (Kaur, 2008, s. 11). Ačkoliv obchodování s nevěstami probíhá především díky dohazovačům a v rámci neformálních sítí, jež se s přibývajícím objemem obchodování postupně vytvořily mezi poptávajícími a nabízejícími rodinami a regiony, existuje velmi reálné riziko, že se do obchodu

s nevěstami zapojí také kriminální skupiny. Mladé ženy se tak mohou stát častými oběťmi únosů.

Jiným, ve srovnání s importem nevěst ne tak častým způsobem, s jehož pomocí se čím dál tím častěji vyrovnávají rodiny v Indii s přebytkem mužů na sňatkovém trhu, je praktikování polyandrie. Polyandrie je jednou z forem polygamie, a jak uvádí Murphy (1998, s. 66), jedná se o „sňatek jedné ženy se dvěma nebo více muži.“ Polyandrické svazky jsou v tradičních společnostech oproti polygynickým svazkům (mnohoženství) poměrně vzácné a nejznámější případy pocházejí například z Markézských ostrovů v Polynésii, z Tibetu a objevují se i u některých horských kmenů v Indii (Murphy, 1998, s. 67). V souvislosti s nedostatkem žen se však objevuje polyandrie i v jiných oblastech Indie, například u Džátů v Paňdžábu či v západním Uttarpradéši, přičemž formy polyandrie zde praktikované se liší od polyandrie praktikované v Himalájích (Kaur, 2008, s. 7). Nejčastěji praktikovanou formou polyandrie je ta, kdy je žena provdána za několik bratrů. Praktikování polygamních svazků je v Indii samozřejmě ilegální, a tak probíhá neformální cestou, kdy je žena oficiálně vdaná nejčastěji za nejstaršího z bratrů a ostatní bratři s nimi sdílí domácnost. Další formou polyandrie je pak ta, jež popisuje Kaur, kdy „vdovy ze statkářských komunit byly provdávány v leviratickém vztahu za mladšího bratra jejího mrtvého manžela nebo dokonce za již ženatého staršího bratra“ (Kaur, 2008, s. 8). Kaur podotýká, že tento způsob je v příkrém rozporu s hinduistickými zvyky, které zakazují znovuprovádání vdov (Kaur, 2008, s. 8). Jak je patrné z výše uvedených faktů, chybějící ženy představují v Indii tak závažný problém, že kvůli němu lidé neváhají obcházet jak světské tak i náboženské zákony a pravidla a podle Inchaniové a Laie (2008, s. 72) „je ve venkovských oblastech deficit žen tak evidentní, že se praktikování sdílení manželek stalo společensky přípustným.“

I přesto, že se muži v nejvíce postižených regionech na severozápadě Indie snaží vyrovnávat se s nedostatkem žen na sňatkovém trhu svazky se ženami ze vzdálených a kulturně odlišných oblastí či s pomocí obnovení praktikování bratrské polyandrie, mnohým se ani tak nepodaří najít manželku a jsou tak nuceni zůstat svobodní a žít v celibátu. V indické rodině existují určité tradiční mechanismy, jak zacházet s takovými muži. Ti tak například žijí s rodinami svých ženatých bratrů, ale nejsou

ubytování v hlavním obydlí, ale v příbytku, jenž byl původně určen pro dobytek a jenž se nazývá *havéli* či *ghér* (Kaur, 2008, s. 7). I tak je s přebytkem svobodných mužů spojeno velké množství negativních sociálních jevů. Mnoho odborníků, jež se zabývá fenoménem missing women, často poukazuje na jeden z mnoha paradoxních jevů spojených s nedostatkem žen. Podle jednoduché logické úvahy by se mohlo zdát, že se snižujícím počtem žen se ženy stanou vzácnějšími a tím pádem se jejich hodnota zvýší a postavení zlepší. K ničemu takovému však nedochází a ženy se naopak v důsledku nepříznivého poměru pohlaví stávají terčem stále silnější diskriminace.

Velká část mužů, jimž se nepodaří najít si nevěstu a oženit se, pochází z velmi chudých vrstev obyvatelstva, nevlastní žádnou půdu a většinou má velmi nízké vzdělání a podřadné či dokonce vůbec žádné zaměstnání. Mnoho z nich také patří k nejnižším kastovním skupinám, takže je pro ně kvůli hypergamním kastovním předpisům ještě těžší najít si ženu. V důsledku toho, že se jim nepodaří se oženit, se ze své, beztak již velmi marginální pozice posunou ještě dále na okraj společnosti, což může vyústit v jejich velké psychické problémy, nízké sebevědomí a frustraci. Podle Liisanantti a Beese (2012, s. 27) „se drtivé většiny násilných trestných činů dopouštějí mladí a svobodní, nízce postavení muži, takže se dá očekávat, že tito lidé budou více náchylní k násilnému a antisociálnímu chování a trestné činnosti.“ Tato situace ve spojení s velmi silnou sexuální frustrací, již tito mladí svobodní muži pocítují, vytváří v Indii úrodnou půdu pro rozmach sexuálně motivovaných trestných činů, jako jsou znásilnění či únosy.

K těmto sexuálně motivovaným trestným činům nyní v Indii opravdu dochází ve zvýšené míře a čím dál tím závažnější situace si poslední dobou začala všimát i západní média. Celosvětové pozornosti se dostalo případu obzvláště brutálního skupinového znásilnění, ke kterému došlo v Indii 16. prosince 2012. Šestice mužů tehdy v autobuse směřujícím do Dillí znásilnila a zbila železnými tyčemi triadvacetiletou studentku medicíny, jež pak 29. prosince téhož roku na následky těžkých zranění zemřela (Wikipedia). Od tohoto incidentu se i v českých médiích objevují s narůstající pravidelností články o případech zneužívání a znásilnění. Poté, co 16. března letošního roku došlo v Indii ke znásilnění švýcarské turistky, se tato situace v důsledku strachu

cestovatelů o svoji bezpečnost projevuje výrazně negativně i na cestovním ruchu Indie, který zaznamenal v prvním čtvrtletí roku 2013 citelný propad.

Kromě zvýšeného počtu sexuálně motivovaných trestných činů se může deficit žen a z něj plynoucí sexuální frustrace mužů v budoucnu projevit také zvýšeným zájmem o sexuální služby a rozmachem sexuálního průmyslu. Častější vyhledávání prostitutek mladými muži může mít následně další negativní důsledky v podobě šíření sexuálně přenosných chorob, jako je HIV/AIDS, či zapojení mladých nezletilých dívek do sexuálního průmyslu.

Žádný z výše uvedených problémů nijak nepřispívá ke zlepšování postavení žen. Kromě toho má fenomén missing women také velký vliv na duševní zdraví žen a jak uvádí Sharma, Gupta a Relhan (2007, s. 858), „mnoho žen trpí psychickými traumaty v důsledku nuceného podstupování opakovaných potratů.“ To se může dále projevit vysokými hodnotami sebevražednosti. Podle Liisanantti a Beese (2012, s. 28) „například v Evropě sebevraždy mužů výrazně převyšují počet sebevražd žen, avšak v zemích s deficitem dívek a žen převyšuje počet ženských sebevražd počet sebevražd mužů.“

Rita Patel se domnívá, že nedostatek žen může mít negativní dopad také na ekonomiku Indie. Deficit žen se podle ní může projevit chybějící pracovní silou v některých odvětvích indického hospodářství. Podle ní ženy vykonávají velké množství práce v zemědělství, jsou důležitou součástí zdravotnictví, jelikož přivádějí na svět většinu dětí a poskytují většinu ošetrovatelské péče, a nepostradatelné jsou také jako učitelky (Patel, R., 1996, s. 12). Guilmoto dodává, že to může mít další vliv na postavení ženy v indické společnosti. Guilmoto (2012, s. 13) se domnívá, že „nižší demografická síla by se v demokratických systémech promítla také ve slabší politický hlas v procesu veřejného rozhodování, což je trend, jenž by mohl být posílen nižší účastí žen v jiných než domácích aktivitách, jako je zaměstnání a občanský život. Zároveň s tím by muži posílili svoji kontrolu nad veřejnými a politickými institucemi a byli by tak schopni ovlivnit právní předpisy týkající se žen tak, aby je přizpůsobili svým vlastním potřebám.“

Fenomén missing women však s sebou nemusí nést nutně pouze negativní důsledky a existují i oblasti, v nichž se může projevit i poměrně pozitivním způsobem. Raywat Deonandan (2012) se například domnívá, že nedostatek žen může vést k „větší toleranci homosexuálních vztahů a lepšímu přijetí mezikastovních sňatků a svazků mezi třídami.“ Guilmoto (2012, s. 12) zase upozorňuje na to, že díky nedostatku žen muži vstupují do manželství v pozdějším věku, díky čemuž mohou déle studovat či si prodloužit svoji praxi, což může vyústit ve zlepšení lidského kapitálu a dovedností. To se může pozitivně promítnout na ekonomickém růstu a rozvoji Indie. S největší pravděpodobností nedostatek žen na sňatkovém trhu způsobí také to, že věnu přestane být věnována taková důležitost a jeho výše se sníží či dokonce věno přestane být tak striktně vyžadováno. Dcery by tak v indických rodinách přestaly být vnímány jako nepředstavitelné finanční břemeno, což by se mohlo projevit na méně častém využívání pohlavně selektivních technologií a na narovnání poměrů pohlaví při narození.

Přesto, že se některé pozitivní sociální a ekonomické důsledky mohou ve spojitosti s deficitem žen v Indii projevit, skutečný účinek některých důsledků zůstává do velké míry v rovině spekulací a s jinými je zase spojeno množství kontroverzí. V žádném případě tak nemohou vyvážit množství a závažnost negativních důsledků a jevů spojených s fenoménem missing women. Fenomén missing women tak nadále zůstává velkou překážkou sociálního i ekonomického rozvoje v Indii, jelikož nadále udržuje v indické společnosti ohromné genderové rozdíly a způsobuje výrazné demografické změny, které se projevují mnoha sociálními problémy a vyvolávají velké sociální napětí. Velkým rizikem pro rozvoj je také nárůst kriminality, ať už jde o sexuálně motivované trestné činy páchané frustrovanými jedinci mužského pohlaví nebo o organizovaný zločin, který se zabývá únosy a obchodem s dívkami, sexuálním byznysem či ilegálními potraty.

11. Role státních institucí a nevládních organizací ve snaze o eradikaci jevu

Jak je patrné z předchozí kapitoly, fenomén missing women je závažným problémem s rozmanitými a dalekosáhlými důsledky, které ovlivňují nejrůznější aspekty a oblasti života v Indii. Fenoménu missing women v Indii se v souvislosti s podobně vyhocenou situací v jiných zemích, jako je například Čína, dostává v posledních letech i v mezinárodním měřítku velké pozornosti, jež byla vyvolána šokujícími výsledky indického sčítání lidu v roce 2001 a jež bude s největší pravděpodobností v budoucnu ještě posílena v důsledku silně medializovaných případů sexuálního násilí, jež se odehrály v Indii v posledních měsících. Není tak divu, že se objevuje mnoho nejrůznějších iniciativ a kampaní, které snaží problém řešit či na něj alespoň upozornit, přičemž tyto iniciativy a kampaně vycházejí jak z oficiálních míst indické vlády a parlamentu či vlád jednotlivých svazových států tak od nevládních a neziskových organizací či občanských hnutí a sdružení. Snahy se však neomezují pouze na indickou půdu, ale fenomén missing women v Indii a jeho řešení je velkým tématem i na mezinárodní úrovni. V roce 2000 byly na Miléniovém summitu organizace Spojených národů definovány Rozvojové cíle desetiletí, kterých by mělo být dosaženo do roku 2015, a minimálně tři z těchto cílů, prosazování rovnosti pohlaví a posílení role žen ve společnosti, snížení dětské úmrtnosti a zlepšení zdraví matek se týkají přímo fenoménu missing women a další z nich se jej týkají nepřímo.

O některých snahách indické vlády bojovat s rostoucím deficitem žen s pomocí různých legislativních kroků je možno se dočíst již v některých předchozích kapitolách. Prvním takovým zákonem, který byl zacílen na nejspíš nejzávažnější příčinu deficitu žen v Indii v době, kdy ještě tento deficit nedosahoval tak závažných rozměrů, byl zákon z roku 1961 s názvem The Dowry Prohibition Act, který zakazoval darování věna. Poté, co v Indii došlo k ohromnému rozmachu pohlavně selektivních technologií, reagoval indický parlament v roce 1983 zákazem zjišťování pohlaví ve všech veřejných institucích a indická vláda v roce 1994 vydala PNDT Act, jenž upravoval a specifikoval využívání těchto technologií i v dalších zdravotnických zařízeních (Guilmoto, 2012, s.

21). V roce 2003 pak byl vydán PC&PNDT Act, který byl revizí předchozího zákona. Žádný z těchto zákonů však neměl výrazný úspěch, což bylo dáno především nedokonalostí těchto zákonů a jejich špatnou vymahatelností.

Zatímco výše zmíněné zákony se týkají především pohlavně selektivních technologií a nejsou tak zaměřeny na samotné kořeny problému, objevují se i legislativní snahy, které jsou více zacíleny na zlepšení postavení žen a dosažení rovnosti pohlaví. Podle Guilmota je takovou legislativní změnou například „impozantní změna zavedená do novely zákona o hinduistickém dědičném právu z roku 2005, jež je oslavována jako milník v odstraňování nerovnosti pohlaví v rámci rodiny a jež může v budoucnosti k pozitivním změnám postavení žen“ (Guilmoto, 2012, s. 23). Domnívá se, že „odstranění specifické části původního zákona o hinduistickém dědičném právu z roku 1956 pravděpodobně ovlivní pravidla týkající se dědictví, která jsou ve venkovských oblastech severozápadní Indie velmi nevyrovnaná“ (Guilmoto, 2007, s. 23). Tato novela by tak mohla mít významný pozitivní vliv na ekonomický status žen a mohla by změnit vnímání dcer jako finančního břemene. Dalším zákonem, jenž by podle Guilmota mohl mít pozitivní efekt na postavení žen je zákon z roku 2006, kterým jsou ženy chráněny před domácím násilím a v němž je zakotven zákaz obtěžování pod záminkou požadavků věna (Guilmoto, 2007, s. 23).

Představitelé indické vlády a parlamentu si samozřejmě uvědomují, že samotné legislativní kroky k vyřešení problému zdaleka nestačí a že je třeba vyvíjet činnost i na jiných úrovních. Příkladem takových činností, s jejichž pomocí se indická vláda snaží na problém upozornit, jsou iniciativy vytvářené organizací Save a girl child (Myers, 2012, s. 12). Tato organizace existuje od roku 1991, kdy byla s její pomocí zahájena kampaň s názvem Girl Child Campaign a vydán akční plán s názvem The National Plan of Action for the Girl Child for 1991-2000. Tento akční plán, jenž byl formulován indickou vládou, měl za úkol bránit ženské feticidě a infanticidě a bojovat proti diskriminaci žen a dívek. Hlavními prostředky v tomto boji bylo posilování stávající zdravotnické infrastruktury, imunizace, zajišťování léků, vzdělávání žen v oblasti bezpečného mateřství či poskytování základního vzdělání pro všechny v nepokrytých oblastech (www.savegirlchild.org). Tento plán tak byl spíše zaměřen na zlepšování a osvětu v oblasti zdravotnictví a vzdělávání než na sociální a ekonomické aspekty problému.

Další významnou vládní iniciativou je Balika Samriddhi Yojana, která byla zahájena v roce 1997 a která měla za úkol zlepšit postavení dívek a změnit postoje rodin a komunit jak k dívkám, tak k samotným matkám. Hlavním bodem této iniciativy bylo poskytnutí peněžního daru 500 rupií matkám, které přivedou na svět dceru. Součástí iniciativy bylo také poskytnutí ročního stipendia dívkám (www.savegirlchild.org). S podobnou iniciativou, jež měla pomoci rodičům s financováním vzdělávání dívek, přišla indická vláda v roce 2005, když navrhla snížení nákladů na vzdělání dívek, přičemž rodinám se dvěma dcerami a žádnými dalšími dětmi byly slíbeny slevy až 50 % a dívkám, které by se rozhodli pro postgraduální studium, měsíční stipendium ve výši 45 amerických dolarů (www.savegirlchild.org).

Legislativní kroky a iniciativy o zlepšení situace se neobjevují pouze na celoindické úrovni, ale také na úrovni jednotlivých svazových států. V některých případech jsou vlády svazových států v podnikání kroků oproti indické vládě o několik let napřed. Příkladem může být vláda státu Maháráštra, která v roce 1988 nařídila vydání zákona s názvem Maharashtra Regulation of Prenatal Diagnostic Techniques Act, jenž se stal později základem pro vypracování PNDT Actu (Patel, 1996, s. 13). Vlády některých států, jako například států Harijána, Tamilnádu či Ándhrapradéš, se zase snažily v minulých letech podpořit rodiny, které mají pouze dcery, peněžními či penzijními výhodami nebo pomocí pozitivní diskriminace dívek (Guilmoto, 2007, s. 23).

Jiné státy mají vypracované vlastní samostatné plány a programy, které jsou zaměřeny na zmírnění nepoměru pohlaví a na vyrovnání se s důsledky deficitu žen. Takovým státem je například Paňdžáb, jenž je jedním států nejvíce postižených fenoménem missing women. V Paňdžábu byl v roce 2007 vládním odborem pro zdraví a rodinné blaho vydán plán s názvem Combating Female Foeticide: A Perspective Plan, který pro vládu vypracoval Institut rozvoje a komunikace v Čandígarhu (Dagar, 2007). První polovina dokumentu obsahuje jak podrobnou analýzu sociálních, ekonomických i kulturních příčin a historického vývoje deficitu žen, tak popis současného stavu a srovnání jednotlivých oblastí Paňdžábu či venkova a měst apod. V druhé polovině dokumentu se pak objevují samotné návrhy na konkrétní kroky, jež by měly vést ke zmírnění nepoměru pohlaví v Paňdžábu a jež jsou vypracovány velmi komplexně a důmyslně. V plánu je například zdůrazněna nutnost dlouhodobé strategie, jíž má však

být dosaženo s pomocí krátkodobých cílů. Jak je v dokumentu uvedeno, „dlouhodobá strategie je nezbytná k nasměrování změn v sociálním nastavení, přičemž přesvědčení, mýty, postupy a hodnoty jsou podkopávány zpochybňováním pohlavně diferencující norem a očekávání, čímž dochází k vytváření generově senzitivního prostředí“ (Dagar, 2007, s. 49). V plánu se tak sice objevují i návrhy na přísnější vynucování zákonů regulujících využívání pohlavně selektivních technologií, větší důraz je však kladen na postupnou změnu smýšlení lidí ve vztahu k ženským potomkům. V textu dokumentu je také specifikováno, které stávající orgány místní správy by se měly na dosažení cílů a prosazování strategií podílet a které orgány by měly být pro tento účel nově vytvořeny.

Fenoménem missing women se samozřejmě nezabývají pouze představitelé vlád a parlamentů jednotlivých svazových států, ale tento fenomén je velkým tématem i pro celou řadu neziskových a nevládních organizací a hnutí vycházejících z občanské společnosti, přičemž rozpětí jejich aktivit i způsobů práce je velmi široké. V rámci agendy nevládních organizací, které se zabývají především posílením a zrovnoprávněním postavení žen, je deficit žen a zkreslený poměr pohlaví při narození a u dětí do pěti let vnímán jako jedno ze stěžejních témat a jako jeden z nejzávažnějších problémů. Činnostmi v oblasti advokacie v souvislosti s deficitem žen se zabývají, ať již ve spolupráci s nevládními organizacemi například prostřednictvím poskytnutí finančních prostředků nebo formou vlastních aktivit a projektů, také významné mezinárodní organizace, ať už jsou to různé agencie a fondy OSN jako například UNFPA či velcí hráči mezinárodního byznysu typu oděvního koncernu Nike.

Činnost nevládních organizací většinou směřuje k podobným cílům jako vládní iniciativy a Myersová (2012, s. 14) uvádí, že nevládní organizace „obvykle následují model iniciativy Girl Child campaign, který je zaměřen k posílení sociální a vzdělanostní rovnosti dívek, jež by je měla učinit ekonomicky soběstačné, ke zvýšení povědomí a vytvoření pozitivní změny u všech problémů, kterým dívky čelí.“ Kampaně jiných nevládních organizací zase upozorňují na rizika spojená s nebezpečím ilegálních potratů a porušováním zákona a jsou poháněné spíše strachem a studem (Guilmoto, 2007, s. 24). Aktivita jsou většinou „zaměřeny na širokou škálu skupin, jako jsou ženy, mladí lidé, média, lékařská sdružení, nevládní organizace, zvolení zástupci, státní správa apod.“ (Guilmoto, 2009, s. 24) a existuje „velké množství komunikačních strategií (skrze lokální média, školy a univerzity, workshopy, pouliční divadla, zdravotní

infrastrukturu, místní obecní rady atd.) navržených tak, aby k nim dosáhly“ (Guilmoto, 2007, s. 24). Guilmoto (2007, s. 25) se však domnívá, že v důsledku rozdílných orientací organizací a jejich kampaní je nemožné je sjednotit pod jedinou platformu a postrádají tak koordinaci.

Příkladem nevládní organizace, jež se snaží o změnu prostřednictvím snahy o zlepšení postavení dívek, je Smile NGO (www.smile-india.org). Tato nevládní organizace, která se kromě jiného zabývá širokou škálou aktivit jako například vzdělávacími a zdravotnickými projekty či pomocí při přírodních katastrofách, podporuje dívky například tím, že poskytuje snížení nákladů na vzdělání pro dívky. Kromě toho se snaží zlepšit situaci zvýšením povědomí o závažnosti deficitu žen a organizováním workshopů a vzdělávacích programů o škodlivosti dětských sňatků (www.smile-india.org).

Mezinárodní kampaní, jež se snaží především upozornit na fenomén missing women v Indii a uvést jej v celosvětovou známost, je kampaň s názvem 50 Million Missing Campaign (50 Million Missing). Tato kampaň, jejíž iniciátorkou je spisovatelka a genderová aktivistka Rita Banerji, působí poněkud kontroverzním dojmem. Podle informací uvedených na webových stránkách kampaň nevyužívá pro svoji činnost žádných finančních fondů a funguje pouze díky snaze dobrovolníků. Pozornost se snaží získat především pomocí šíření šokujících informací o fenoménu missing women. V textech na webových stránkách jsou hojně používány emočně velmi zabarvené výrazy a slovní spojení jako genocida žen, femicida či eliminace. Hlavními cíly kampaně jsou tři body. Zvýšení veřejného povědomí, lobování za mezinárodní potvrzení genocidy a lobování za časově omezenou akci k ukončení této genocidy (50 Million Missing). Poslední výzva je adresována především indické vládě a vládám jednotlivých států, avšak nejsou v ní nijak navrženy konkrétní kroky řešení, pomocí nichž by mělo být dosaženo zmírnění nepoměru pohlaví. Kampaň má však velkou podporu nejrozličnějších osobností, a tak se jí získávat pozornost poměrně účinně.

Fenoménem missing women se nezabývají pouze velké organizace, ale také velké množství středně velkých a malých nevládních organizací působících pouze na lokální úrovni, které se zaměřují na vesnice s výrazně zkresleným poměrem pohlaví, jenž je pro ně indikátorem špatného postavení žen (Kilby, 2011, s. 119). Ty se snaží bojovat s deficitem žen hlavně pomocí posilování postavení žen. Toho se snaží

dosáhnout vytvářením tzv. Self-help groups (Kilby, 2011, s. 25). Self-help groups jsou skupiny žen, které „jsou zaměřeny na spoření v rámci skupiny a s pomocí těchto úspor získání přístupu k dalším úvěrům, které by pak měly být použity k investicím do aktiv pro vytváření příjmů a podobně“ (Kilby, 2011, s. 2). Tento přístup pomáhá ženám se finančně osamostatnit, díky čemuž se zvětšuje jejich hodnota ve společnosti. Příkladem takových to nevádních organizací jsou organizace *Jagruti* či *KIDS* působící v indickém státě Karnátaka (Kilby, 2011, s. 57-58).

Ve snaze o zlepšení situace se neangažují pouze vlády či organizace, ale impulsy přicházejí i od samotných komunit. Příkladem může být zajímavá iniciativa, s níž přišli obyvatelé jedné vesnice v Rádžastánu, jenž patří nejpostiženějším regionům. Obyvatelé vesnice Piplantri v jižním Rádžastánu totiž pokaždé, když dojde ve vesnici k narození děvčete, vysázejí 111 stromů. Tento velmi originální nápad v sobě spojuje jak snahu o vyrovnaní poměrů pohlaví, tak i snahu o zlepšení životního prostředí, jež je v Indii ohroženo deforestací. Zároveň může tento způsob na problém účinně upozornit a být inspirací pro další vesnice a komunity. Ve vesnici „se narodí v průměru 60 dívek za rok“, přičemž „asi v polovině případů rodiče odmítají dívky přijmout“ (Singh, 2013). Podpora rodinám, jimž se narodí dcera, však nespočívá pouze v tom, že vesničané zasadí stromy v jejím jménu, jelikož „od obyvatel vesnice je vybráno 21 000 rupií a 10 000 rupií poskytne otec dcery a tato suma pak tvoří pevný vklad pro dívku s dobou splatnosti 20 let“ (Singh, 2013).

V současnosti je velmi těžké odhadnout, jaký vliv, pokud vůbec nějaký, budou mít tyto zákony, iniciativy, kampaně, projekty a další snahy na stávající poměr pohlaví v Indii. Stejně obtížné je odhadnout, který ze způsobů řešení je nejúčinnější a má největší šanci na úspěch. Zákony jako například zákon, jenž zakazuje darování věna, či PC&PNDT Act jsou samozřejmě nezbytné a mají své opodstatnění, je však nutné odstranit některé chyby a nejasnosti, jež obsahují, a také se více zasadit o jejich dodržování. Nejsou však jedinou nutnou podmínkou k odstranění problému, jelikož pro to, aby došlo ke změně, je třeba především změnit mentalitu lidí.

Jako nejvíce smysluplné se tak jeví snahy o zlepšení postavení žen a změnu vnímání dcer v rodinách a ve společnosti. Toho lze nejlépe dosáhnout tím, že se ženy finančně osamostatní a více se integrují do ekonomiky. Proto má smysl například vytváření self-help groups, v nichž se ženy naučí zacházet perspektivním způsobem s

finančními prostředky a zároveň posílí svoji roli tím, že se zapojí do spolupráce s ostatními ženami a vytvoří tak skupinu, jež bude mít v rámci komunity svůj nezanedbatelný vliv na rozhodování. Podobně jsou důležité i další formy mikrofinancování.

Je otázkou, jaký vliv a význam budou mít iniciativy, které se snaží podpořit dívky tím, že rodině poskytnou finanční prostředky určené na vzdělání dívek, či různé slevy a půjčky. Je pravděpodobné, že v některých případech tyto úlevy budou důvodem pro to, aby si rodiče dívku ponechali. Zůstává však otázkou, zda se tímto způsobem může nějak změnit smýšlení lidí o dívkách a zda v konečném důsledku nebudou dívky vnímány pouze jako prostředek k dosažení těchto úlev a prostředků. Další věcí je pak to, že tento způsob je velmi nákladný.

Důležitou součástí by nadále mělo být šíření informací a upozorňování na závažnost problému. V této oblasti je pole možných aktivit velmi široké a k tomu, aby se informace dostaly mezi lidi, může být využit internet, média, letáky a plakáty či pořádání workshopů a vzdělávacích programů. Ani u tohoto způsobu není zcela jasné, nakolik se mu může podařit změnit smýšlení lidí, ale jeho nutnost je nediskutovatelná.

12. Možnosti budoucího vývoje

Bude zcela jistě zajímavé sledovat, jakým směrem se bude celá situace týkající se jevu missing women vyvíjet, přičemž ani zdaleka to nebude záviset pouze na konkrétních krocích vlád a nevládních organizací. Guilmoto (2007, s. 26) se například domnívá, že by mohlo dojít ke zhoršení situace a to v důsledku několika procesů. Jedním z nich je intenzifikace, kdy by mohlo dojít k tomu, že lidé budou diskriminovat dívky ještě výrazněji a to například tak, že by se rozhodli pro využití pohlavně selektivních technologií již při prvním porodu, což by byl důsledek poklesu plodnosti a posunu k modelu rodiny pouze s jedním dítětem. Dalším možným procesem je difúze, jež může probíhat jak vertikálním, tak horizontálním směrem. Při procesu vertikální difúze dochází k „lokálnímu rozšíření praktik od předchozích skupin k dalším, doposud nezasaženým skupinám“ (Guilmoto, 2007, s. 26). Při procesu horizontální difúze dochází k „propagaci inovativního chování do dalších lokalit a regionů“ (Guilmoto, 2007, s. 26).

Jakým směrem se bude jev nakonec vyvíjet je však dnes velmi obtížné odhadnout. Například srovnání údajů indického sčítání lidu z roku 2001 a 2011, které by mělo alespoň částečně napovědět průběh dalšího vývoje, nabízí poměrně rozporuplný obraz. Zatímco u některých nejvíce postižených států došlo k mírnému zlepšení jako například v Paňdžábu, kde se poměr dívek na 1000 chlapců ve věku do 6 let dostal z hodnoty 798 v roce 2001 na hodnotu 846 v roce 2011 a celkový poměr pohlaví se během těchto deseti let posunul z hodnoty 876 na 895, u jiných států došlo naopak ke zhoršení (Census of India, 2011). Například v jihoindickém Andrapradéši došlo ke snížení poměru pohlaví u dětí do 6 let z hodnoty 961 na 936 a v celé Indii tak došlo ke snížení poměru pohlaví u dětí ve věku do 6 let z hodnoty 927 na 919, i když celkový poměr pohlaví se zvýšil z 933 na 943 (Census of India, 2011).

K analogickým změnám docházelo na indickém venkově, kdy v rámci nejvíce postižených států došlo ke zlepšení. V rámci paňdžábského venkova se zvýšil poměr u dětí ve věku do 6 let z hodnoty 799 v roce 2001 na 844 v roce 2011 a celkový poměr se zvýšil z 890 na 907 (Census of India, 2011). Ale například ve státě Džammú a Kašmír

došlo k významnému propadu poměru pohlaví u dětí do 6 let z hodnoty 941 na 865 a v celé Indii se poměr pohlaví u venkovských dětí do věku 6 let snížil z 934 na 923, i když se celkový poměr pohlaví na venkově se nepatrně zvýšil z 946 na 949 (Census of India, 2011).

Výše uvedená čísla nasvědčují tomu, že nejspíše dochází minimálně k horizontální difúzi jevu a deficit žen se zvyšuje v oblastech, které měly donedávna poměrně vyrovnané poměry pohlaví. Zároveň se však zdá, že u nejvíce postižených regionů se situace zlepšuje. Je však těžké odhadnout, zda zde již diskriminace vůči ženám dosáhla svého vrcholu a poměry pohlaví se budou pomalu vyrovnávat směrem k normálu, či zda jde o pouhý výkyv. Také je těžké říci, zda se podobná změna bude odehrávat také u regionů, kam se deficit žen difúzně šíří.

13. Závěr

Fenomén missing women je v současné době jedním z nejzávažnějších problémů v Indii. Tato práce měla za úkol rozkrýt pozadí tohoto fenoménu na indickém venkově, analyzovat určitá jeho specifika, popsat důsledky a snahy o řešení vycházející z řad politiků i nevládních organizací. Fenomén missing women je dílem indicky specifické kombinace konzervativních tradic a modernity. Hlavními sociálními i kulturními příčinami nevyrovnaného poměru pohlaví jsou i ve dnešní době velmi živé konzervativní tradice patrilinearity a patrilokality, které například ženě neumožňují dědit a jsou zodpovědné za zvyk darování věna. Tyto tradice mají další ekonomické implikace a žena je kvůli nim vnímána jako velké finanční břemeno, což se projevuje upřednostňováním synů. Příčinami výrazného zhoršení poměrů pohlaví v posledních čtyřech desetiletích je ale především masivní rozšíření pohlavně selektivních technologií a pokles plodnosti.

Výrazný deficit žen však není typický pro celou Indii a mezi jednotlivými oblastmi existují významné rozdíly. Nejvíce jsou postiženy státy na severu a severozápadě Indie jako například Paňdžáb či Harijána. Stejně tak se objevují rozdíly mezi různými sociálními a náboženskými skupinami. Mezi nejvíce diskriminující skupiny patří vyšší hinduistické kasty či vyznavači sikhismu a džinismu. Nejméně zkreslené poměry se naopak vyskytují u muslimů či příslušníků nižších kastovních skupin. Příčinami rozdílů jsou kulturní odlišnosti, rozdílné příbuzenské systémy, ale i například odlišné způsoby zemědělství. Rozdíly se objevují i v závislosti na ekonomické a vzdělanostní úrovni obyvatel, přičemž se může zdát překvapivé, že mezi movitějšími a vzdělanějšími vrstvami se objevuje větší nepoměr pohlaví především při narození.

Nedostatek žen se v Indii projevuje velkým množstvím převážně negativních důsledků. Hlavním důsledkem je přebytek svobodných mužů, jenž se dále projevuje například importem nevěst ze vzdálených regionů, větším věkovým rozdílem mezi

manžely, obnovením praktikování polyandrie či zvýšenou kriminalitou, především zvýšeným výskytem sexuálně motivovaných trestných činů. Ačkoliv by se mohlo zdát, že díky nedostatku a tím pádem vzácnosti žen se bude hodnota žen zvyšovat a její postavení zlepšovat, opak je pravdou.

Závažnosti situace jsou si samozřejmě vědomi jak představitelé indické vlády, parlamentu i vlád jednotlivých států, tak i nejrůznějších nevládních organizací. Objevují se různé snahy o řešení problému, ať již prostřednictvím legislativních změn, tak s pomocí pozitivní diskriminace, vzdělávacích kampaní a jiných programů a iniciativ.

Fenomén missing women je velmi komplexním a skrze jeho složitost nabízí jeho zkoumání velmi zajímavé pohledy na nejrůznější aspekty života v Indii. Člověk tak může nahlédnout do fungování uvnitř indické rodiny, pochopit spleť a propojenost sítě sociálních vztahů a poznat neuvěřitelnou pestrost či různorodost indické krajiny, kultury a společnosti. Díky tomu nabízí fenomén missing women spoustu témat a podnětů k dalšímu zkoumání, ať již jde o hlubší analýzu příčin, podrobnější popis či prognózu možných důsledků či odhad dalšího vývoje.

Seznam použité literatury

1. ARNOLD, Fred, KISHOR, Sunita, ROY, T. K. Sex-Selective Abortions in India. *Population and Development Review*. 2011, **28**(4), 759-785.
2. BANDYOPADHYAY, Mridula, 2003. Missing girls and son preference in rural India. *Health Care Women Int*. **24**(10), 910-926.
3. BLOCH, Francis, RAO, Vijayendra. Terror as a Bargaining Instrument: A Case Study of Dowry Violence in Rural India. *The American Economic Review*. 2002, **92**(4), 1029-1043. ISSN: 1813-9450
4. BOROAH, Vani, DO, Quy-Toan, IYER, Sriy, JOSHI, Shareen, Missing Women and India's Religious Demography. *Policy Research Working Papers*. 2009, 5096. ISSN: 1813-9450.
5. CAPLAN, Lionel. Bridegroom Price in Urban India: Class, Caste and 'Dowry Evil' Among Christians in Madras. *Man*. 1984, **19**(2), 216-233.
6. CARRANZA, Eliana. Soil Endowments, Production Technologies and Missing Women in India. *Policy Research Working Papers*. 2012, 5974. ISSN: 1813-9450.
7. Census of India Website. [online]. [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <http://censusindia.gov.in/>
8. CHAKRABORTY, Tanika, KIM, Sukkoo. Kinship Institutions And Sex Ratios In India. *Demography*. 2010, **47**(4), 989–1012. ISSN: 1533-7790.
9. CHAMARBAGWALA, Rubiana., RANGER, Martin. India's missing women: Disentangling Cultural, Political and Economic Variables. *CAEPR Working Papers 2006*. 2006, 5.
10. CIA. *CIA - The World Factbook* [online]. [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
11. DAGAR, Rainuka. *Combating Female Foeticide: A Perspective Plan*. Chandigarh: Department of Health and Family Welfare, Government of Punjab, 2007.
12. DAS GUPTA, Monica, MARI BHAT P. N. Fertility decline and increased

- manifestation of sex bias in India. *Population Studies*. 1997, **51**(3), 307-315. ISSN 0032-4728.
13. DAS GUPTA, Monica. Selective Discrimination against Female Children in Rural Punjab, India. *Population and Development Review*. 1987, **13**(1), 77-102. ISSN 0098-7921.
 14. DEONANDAN, Raywat. Implications of India's Skewed Sex Ratio. *The Internet Journal of Public Health*. 2012, **2**(1). ISSN: 2155-6733.
 15. DIAMOND-SMITH, Nadia, POTTS, Malcolm. Are the population policies of India and China responsible for the fertility decline? *International Journal of Environmental Studies*. 2010, **67**(3), 291–301. ISSN 1029-0400.
 16. DRÈZE, Jean, MURTHI, Mamta. Fertility, Education, and Developement: Evidence from India. *Population and Development Review*. 2001, **27**(1), 33-63. ISSN 0098-7921.
 17. EBENSTEIN, Avraham, Y. *Fertility choices and sex selection in Asia* [online]. 2007. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=965551>
 18. EDLUND, Lena. The Marriage Squeeze Interpretation of Dowry Inflation: A Comment. *Journal of Political Economy*. 2000, **108**(6), 1327-1333. ISSN: 00223808.
 19. ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-465-6.
 20. GEORGE, Sabu M. Female infanticide in Tamilnadu, India: From recognition back to denial? *Reproductive Health Matters*. 1997, **5**(10), 124-132. ISSN: 0968-8080,
 21. GHANSHAM, Devaki Monani. *Female foeticide and the dowry system in India*. Melbourne: James Cook University, 2007.
 22. GUILMOTO, C. Characteristics of Sex-Ratio Imbalances in India and Future Scenarios. *Paper prepared for the 4th Asia and Pacific Conference on Sexual and Reproductive Health and Rights*. 2007.
 23. GUILMOTO, Christophe Z. The sex ratio transition in Asia. *Working Paper du CEPED*. 2009, 5.
 24. HALLI, Shiva. S., MARI BHAT P. N. Demography of Brideprice and Dowry: Causes and Consequences of the Indian Marriage Squeeze. *Population Studies*.

1999 **53**(2), 129-148. ISSN 0032-4728.

25. HARDIN, Garrett. The Tragedy of the Commons. *Science*. 1968, **162**, 3859, 1243-1248. ISSN 0036-8075.
26. INCHANI, Lisa R., LAI, Dejian. Association of educational level and child sex ratio in rural and urban India. *Social Indicators Research*. 2008, **86**(1), 69 – 81. ISSN: 0931-041X.
27. KAUR, Ravinder. Social consequences of the skewed sex ratio in India. *AAS Working Papers in Social Anthropology*. 2008. ISSN 1998-507 X.
28. KILBY, Patrick. *NGOs in India: The challenges of women's empowerment and accountability*. Abingdon: Routledge. 2011. ISBN: 0-203-84272-3.
29. KLASSEN, Stephan, WINK, Claudia. „Missing Women“: Revisiting the debate. *Feminist Economics*. 2003, 9(2–3), 263–299. ISSN 1354-5701.
30. KRÁSA, Miloslav, MARKOVÁ, Dagmar, ZBAVITEL, Dušan. *Indie a Indové: Od dávnověku k dnešku*. Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN: 80-7021-216-0.
31. LIISANANTTI, Anu, BEESE, Karin. *Gendercide: The Missing Women?* Directorate-General for External Policies of the Union, 2012. ISBN: 9789282336953.
32. MANCHANDA, Samiksha, SAIKIA, Bedangshu, GUPTA, Neeraj, CHOWDHARY, Sona, PULIYEL, Jacob M. Sex ratio at birth in India, it's relation to birth order, sex of previous children and use of indigenous medicine. *PLoS ONE*. 2011, 6(6), 1-5. ISSN. 1932-6203.
33. MARI BHAT, P. N., FRANCIS ZAVIER, A. J. Fertility Decline and Gender Bias in Northern India. *Demography*. 2003, 40(4), 637-657. ISSN: 1533-7790.
34. MATHU, Anuradha. *Gender and development in India: the Indian scenario*. Delhi: Gyan Publishing House, 2008. ISBN: 9788178356037.
35. MILTNER, Vladimír. *Indie má jméno Bhárat aneb úvod do historie bytí a vědomí indické společnosti*. Praha: Panorama, 1978.
36. MOORE, Erin P. *Gender, Law, and Resistance in India*. Tucson: University of Arizona Press, 1998. ISBN: 0-8165-2283-3.
37. MURPHY, Robert F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1998. ISBN 80-85850-53-2.

38. MYERS, Christine. Sex selective abortion in India. In: *Global Tides*. 2012, 6(3).
39. OSTER, Emily. Hepatitis B and the Case of the Missing Women. *Journal of Political Economy*. 2005, 113(6), 1163-1216. ISSN: 0022-3808.
40. PATEL, Rita. The practice of sex selective abortion in India: May you be the mother of a hundred sons. *Carolina papers in international health and development*. 1996, 3(1), 1-20. OL18528942M.
41. PATEL, Tulsi. *Fertility Behaviour: Population and Society in Rajasthan Village*. New Delhi: Oxford University Press, 1994. ISBN: 019568706-X.
42. PATEL, Vibhuti. Sex Selection and Missing Women in India. In: *Www.scribd.com* [online]. 2011 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <http://www.scribd.com/doc/61937997/Sex-Selection-Missing-Girls-in-India-Vibhuti-Patel-18-7-2011>.
43. PREINHALTEROVÁ, Hana. *Hinduista od zrození do zrození*. Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-211-X.
44. RAO, Vijayendra. The Rising Price of Husbands: A Hedonic Analysis of Dowry Increases in Rural India. *Journal of Political Economy*. 1993, 101(4), 666-677. ISSN. 0022-3808.
45. RAM, Bali. Fertility decline and family change in India: A demographic perspective. *Journal of Comparative Family Studies*. 2012, 43(1), 11-40. ISSN: 0047-2328.
46. ROUYER, A. R. Political capacity and the decline of fertility in India. *American Political Science Review*. 1987, 81(2), 453-70. ISSN: 0003-0554.
47. SARKARIA, Mallika Kaur. Lessons from Punjab's „Missing girls“: Toward a Global Feminist Perspective on “Choice” in Abortion. *California Law Review*. 2009, 97, 905-942. ISSN 0088-1221.
48. Save a girl child [online]. [cit. 2013-05-22]. Dostupné z: www.savegirlchild.org
49. SEN, Amartya. More Than 100 Million Women Are Missing. *New York Review of Books*. 1990, 37(20). ISSN: 0028-7504.
50. SHARMA, B. R., GUPTA, N., RELHAN, N. Misuse of prenatal diagnostic technology for sex-selected abortions and its consequences in India. *Public*

Health. 2007, **121**, 854-860. ISSN: 0033-3506.

51. SHARMA, Kavitta, SHAH, Divya. Cheaper to buy bride than raise daughter. In: [online]. [cit. 2013-05-15]. Dostupné z: <http://ibnlive.in.com/news/cheaper-to-buy-bride-than-raise-daughter/60766-3.html>.
52. SHARMA, R., TANDON, Sneha Lata. Female foeticide and infanticide in India: An Analysis of crimes against girl children. *International Journal of Criminal Justice Science*. 2006, **1**(1). ISSN: 0973-5089.
53. SINGH, Mahim Pratap. A village that plants 111 trees for every girl born in Rajasthan. [online]. [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <http://www.thehindu.com/news/national/other-states/a-village-that-plants-111-trees-for-every-girl-born-in-rajasthan/article4606735.ece>
54. Smile NGO [online]. [cit. 2013-05-22]. Dostupné z: www.smile-india.org
55. SRINIVASAN, Padma, Lee, Gary R. The Dowry System in Northern India: Women's Attitudes and Social Change. *Journal of Marriage and Family*. 2004, **66**(5), 1108-1117. ISSN: 1741-3737.
56. The 50 Million Missing Campaign. [online]. [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <http://50millionmissing.wordpress.com/>
57. VERMA, Priya. Missing miss India: Female infanticide - not practice of the past. *Off Our Backs*. 2005, **35**(3/4), 28-31. ISSN:0030-0071.
58. VIRMANI, Priya. Dowry deaths are the hidden curse of the big fat Indian wedding. [online]. [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/may/23/dowry-deaths-big-fat-indian-wedding>
59. VISARIA, Leela. The missing girls. *Seminar*. 2003, 532. Dostupné z: <http://www.india-seminar.com/2003/532/532%20leela%20visaria.htm>
60. Wikipedia. [online]. [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: en.wikipedia.org/